

บทสรุป

จากการศึกษาพระประวัติโดยละเอียดของ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ นับว่าพระองค์ทรงมีบทบาททางการทหารเด่นชัด เริ่มจากทรงรับหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาและฝึกหัดทหาร เพื่อผลิตทหารอาชีพที่มีประสิทธิภาพออกมาบริการราชการสนับสนุนกองทัพไทยให้เข้มแข็ง เป็นปีกแฉ่งยิ่งขึ้น และทรงประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจในการปรับปรุงนี้ พระองค์ทรงเป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาโรงเรียนนายร้อยทหารบกให้เจริญก้าวหน้า จนกระทั่งทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น "ผู้ประสิทธิ์ประสาทความเจริญแก่โรงเรียนทหารบก" และแม้จะทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกมาโดยตลอดในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม หากพระองค์ทรงทำหน้าที่แทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหมอยู่เป็นเวลานานเกือบ ๒ ปี และต่อมาแม้ว่าพระองค์จะมีไต่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมต่อไปก็ตาม หากในความเป็นจริงพระองค์คือผู้มีอำนาจเด็ดขาดแท้จริงอยู่เบื้องหลังการบริหารงานภายในกองทัพบก

ในช่วงระยะเดียวกัน แม้สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะทรงดำรงตำแหน่งทางการเมืองในฐานะรัชทายาทชั่วคราว และทรงถูกจำกัดบทบาทในฐานะองค์รัชทายาทเพราะความไม่เหมาะสมหลายประการก็ตาม หากในความเป็นจริงที่ลึกลงไปก็คือ ความหวาดระแวงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่ออำนาจและพระปรีชาสามารถของพระองค์ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดให้พระองค์แสดงความคิดเห็นใด ๆ ให้เป็นที่รับรู้ในกรณีที่พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับพระราชประสงค์ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ต้องทรงยอมรับในพระปรีชาอันเฉียบแหลมของพระองค์ด้วยการโปรดให้กราบบังคมทูลถวายความคิดเห็นในทางราชการที่สำคัญ ๆ อยู่เสมอ ๆ

ด้วยเหตุดังกล่าว สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จึงทรง
 ตระหนักในความสำคัญและอำนาจของพระองค์เองที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ และต่อ
 บ้านเมือง และในขณะเดียวกันก็ทรงตระหนักถึงข้อจำกัดส่วนพระองค์ที่ทรงขาด
 คุณสมบัติประการสำคัญในการสืบสันตติวงศ์ คือ การที่ทรงมีชายาเป็นชาวต่างประเทศ
 แต่เมื่อพระองค์พยายามแสวงหาความชอบธรรมและการยอมรับฐานะในตำแหน่ง
 รัชทายาทของพระองค์จากหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และราษฎรทั่วไป
 ด้วยการศึกษาจากชายาเดิม และโปรดจะเสกสมรสใหม่กับหม่อมเจ้าหญิงสวัสดิโกภาส
 พระองค์ก็มีทรงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตตราจนกระทั่งเสด็จทิวงคต

ปัญหาการทิวงคต

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสด็จทิวงคตเพราะประชวร
 พระโรคปอดบวม ณ เมืองสิงคโปร์ ตามที่ปรากฏในรายงานแพทย์^๑ อย่างไรก็ตาม
 การทิวงคตของพระองค์ยังคงเป็นปัญหาที่มีเงื่อนงำต่อมาจนปัจจุบันนี้ โดยปรากฏ
 ข่าวลือถึงสาเหตุของการทิวงคตของพระองค์ ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

ประเด็นแรก ประมาณเดือนพฤษภาคม ๒๔๖๓ ก่อนการเสด็จประพาส
 สิงคโปร์ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงได้รับบัตรสนเท่ห์^๒ว่า
 จะเกิดการปฏิวัติขององค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์เป็น
 บุคคลแรกที่จะต้องทรงถูกปลงพระชนม์โดยทหารนายหนึ่ง เพื่อป้องกันมิให้พระองค์
 ชัดขวางและปราบปรามการปฏิวัติได้เหมือนเมื่อครั้งกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ เมื่อสมเด็จพระ
 เจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงได้รับบัตรสนเท่ห์แล้ว มิได้ทรงคิดป้องกัน

^๑ หจข., ร. ๖ ว. ๑๘/๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก
 ทรงประชวรจนถึงทิวงคต และ กต. ๖.๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ.

พระองค์แต่อย่างใด หากทรงส่งบัตรสนเท่ห์นั้นไปให้นายทหารที่ถูกกระชื้อไ้วว่าจะเป็นผู้ปลงพระชนม์พระองค์^๑

ประเด็นที่สอง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงรับหน้าที่เป็นประธานกรรมการคัดเลือกนายทหารที่หย่อนความสามารถออกจากราชการ โดยมีนายพลอื่นเป็นกรรมการผู้ช่วยอีกหลายคน ก่อนการเสด็จประพาสสิงคโปร์ พระองค์เสด็จไปในงานเลี้ยงอาหารค่ำที่สโมสรกลาโหม และประทับโต๊ะร่วมกับนายพลอีก ๓ ท่าน ซึ่งเป็นคณะกรรมการด้วย คือ หม่อมเจ้าพันธุ์ประวัติ พระยาเสนาภิมุข และ พระยามรวิสัยสรเดช ขณะที่เลี้ยงอยู่นั้นเกิดไฟฟ้าดับชั่วระยะเวลาหนึ่ง และไม่ทันต่อมา ทั้ง ๔ พระองค์และท่านที่กล่าวนามมาก็ประชวรและป่วยด้วยอาการที่คล้ายคลึงกัน เสด็จทิวศต สิ้นพระชนม์ และตาย ๓ ท่าน เหลืออยู่เพียงท่านเดียวคือ พระยามรวิสัยสรเดช และมีข่าวลือต่อมาว่าในช่วงที่ไฟดับนั้นเป็นช่วงเวลาที่มีผู้นำซ่อนสอมทนายพิฆมาวางเปลี่ยนในงานเลี้ยง^๒

ปัญหาการทิวศตอย่างมีเงื่อนงำของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ยังคงเป็นปมปริศนาที่พิสูจน์มิได้ว่าความจริงเป็นอย่างไร เพราะแม้แต่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ผู้ทรงเป็นโอรสในพระองค์ก็ยังคงกล่าวว่า "ความจริงนั้นจะเป็นอย่างไรก็คงจะไม่มีวันทราบ ข้าพเจ้าเองไม่ทราบว่า จะเชื่ออย่างไร"^๓ จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งว่าความจริงบางสิ่งจะต้องกลายเป็นความลับในประวัติศาสตร์ต่อไป ผู้เขียนได้คาดหวังว่าสักวันหนึ่งในอนาคตคงจะมีผู้ค้นพบข้อเท็จจริงที่จะคลี่คลายปัญหานี้ให้กระจ่างชัดขึ้นได้

^๑พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุสก์, ๑: ๒๖๕.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕ - ๒๖๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๖.

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นเอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กค. ๖.๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานาถ.
- ___ . สบ. ๐๐๑/๖ ความเห็นเรื่องควรจัดให้สมาชิกวุฒิสภามีการหาและออกพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่ของสภาใหม่ (๒๑ - ๓๐ เม.ย. ๒๔๖๐).
- ___ . สบ. ๐๐๑/๗ เรื่อง "กราบบังคมทูลความเห็นเรื่องรัฐบาลสยามอยู่ใต้อิทธิพลของอังกฤษมากเกินไป" (๖ ส.ค. ๒๔๖๐).
- ___ . สบ. ๐๐๑/๑๗ ลายพระหัตถ์ถึงนายพันตรี ม.จ.อมรทัตให้เอาใจ ม. คูเตร เพื่อเป็นประโยชน์แก่ราชการ.
- ___ . สบ. ๐๐๑/๒๔ นัดประชุมวินิจฉัยปัญหาซึ่งเกิดขึ้นในการร่างประมวลกฎหมายต่าง ๆ (๑๕ - ๑๗ ม.ค. ๒๔๕๖).
- ___ . สบ. ๐๐๑/๒๕ เกี่ยวของแก่การร่างพระราชบัญญัติโรงเรียนเซนต์กิ้งกี้ (๒๕ เม.ย. ๒๔๕๕ - ๒๖ พ.ค. ๒๔๖๐).
- ___ . สบ. ๐๐๑/๒๖ ร่างพระราชกำหนดลักษณะปกครองข้าราชการหัวเมืองฝ่ายบูรการ (๒๑ พ.ค. ๒๔๕๕ - ๑ ก.ย. ๒๔๖๐).
- ___ . สบ. ๐๐๑/๒๘ เจ้าพระยามรราชสงครามร่างพระราชบัญญัติคนต่างประเทศเข้าเมืองกับร่างพระราชบัญญัติป้องกันภัยอันตรายอันเกิดจากการเล่นมหรพพพระพุทธรศักราช ๒๔๖๐ (๒๖ พ.ย. - ๑๑ พ.ค. ๒๔๖๐).
- ___ . สบ. ๐๐๑/๓๒ ความเห็นเรื่องหลักสูตรสำหรับสอนนักเรียนชั้นมูล ปฐมมัธยม อุดมศึกษา สำหรับกรมศึกษาธิการ (๑๔ ก.พ. ๒๔๕๓).
- ___ . สบ. ๐๐๑/๓๘ จอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานาถทรงบรรยายถึงมูลเหตุแห่งมหาสงคราม ณ ทวีปยุโรป (๑๕ มิ.ย. ๒๔๕๕).

พจนานุกรมไทย-อังกฤษ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ก. ๑๓.๑/๗๕ อนุญาตให้พิมพ์แต่ง

เครื่องยศทหาร (๑๖ มี.ย. ๑๒๑ - ๑๒ ก.ค. ๑๒๒).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ก. ๑๓.๑/๘๔ โอนกรมยุทธศึกษากรมอยู่ใน
กรมเสนาธิการ (๒๑ ธ.ค. ๑๒๔ - ๑๙ ก.ค. ๑๒๕).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ก. ๑๓.๒/๒๗ ความเห็นเพื่อจัดการแก้ไขการบกพร่อง
ในกรมยุทธนาธิการ (๒๕ มี.ค. ๑๒๑).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๘ นักเรียนไทยที่ส่งไปเล่าเรียนเมือง
ต่างประเทศ (๒๕ พ.ย. ๑๑๓ - ๑ เม.ย. ๑๒๒).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๑๓ รายงานพระยาวิธานุสิษฐ์ (๒๔ ม.ค.
๑๑๔ - ๒๒ เม.ย. ๑๑๕).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๑๔ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๓ เม.ย. - ๒๗ พ.ย. ๑๑๕).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๑๕ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๒ ธ.ค. ๑๑๖ - ๑๑ มี.ย. ๑๑๗).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๒๕ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๑๘ พ.ย. ๑๑๘ - ๑๗ พ.ค. ๑๑๙).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๒๗ รายงานพระยาวิธานุสิษฐ์ (๒ เม.ย.
๑๑๙ - ๓๐ เม.ย. ๑๒๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๒๘ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๒๒ พ.ค. - ๑๕ ม.ค. ๑๑๙).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๒๙ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๑๔ ส.ค. - ๒๘ มี.ค. ๑๑๙).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต. ๔๘/๓๒ รายงานพระยาวิธานุสิษฐ์ (๑๑ เม.ย.
๑๒๐ - ๖ ก.พ. ๑๒๑).

หจคหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ท. ๔๔/๓๓ พระราชกฤษฎีกาและ
นักเรียนสามัญที่ส่งไปเล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๒๐ ส.ค. - ๓๐
ก.ย. ๑๒๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ท. ๔๔/๓๔ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๓๐ ส.ค. ๑๒๐ - ๓๑ ม.ค. ๑๒๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ท. ๔๔/๔๑ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๑๗ มิ.ย. ๑๒๑ - ๑๔ ก.ค. ๑๒๒).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ท. ๔๔/๔๔ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๓ มิ.ย. ๑๒๒ - ๔ ก.ค. ๑๒๓).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ท. ๔๔/๕๐ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๑๒ ก.ค. ๑๒๓ - ๑๙ ก.ค. ๑๒๔).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ท. ๔๔/๕๖ พระราชกฤษฎีกาและนักเรียนสามัญที่ส่งไป
เล่าเรียนเมืองต่างประเทศ (๑ ก.ค. ๑๒๔ - ๔ มิ.ย. ๑๒๕).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ. ๑.๓/๖ พระราชหัตถเลขาพระราชพินัยกรรม
(พ.ย. ๑๐๔).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๕ รล. ๓/๑๙ พระบรมราโชวาทพระราชทาน
พระยามหิบาลบริรักษ์ (๒๖ เม.ย. ๑๑๗ - ๒๕ ส.ค. ๑๑๘).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๑/๗ เบ็ดเตล็ด (๑ มี.ค. ๒๔๕๓ - ๑๔ ม.ค.
๒๔๖๓).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๑/๘ ใ้หมองชิเออร์วิจัยเป็นผู้สอนภาษาอังกฤษ
แก่นายทหารชั้นสัญญาบัตร (๑๙ เม.ย. ๒๔๕๓).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๑/๑๑ เรื่องมีผู้สงฆาหนังสือพิมพ์ในกระทรวง
กลาโหม (๑๖ พ.ค. ๒๔๕๔ - ๒๒ เม.ย. ๒๔๕๕).

หอกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๑/๑๒ ความเห็นเจ้าฟ้า
กรมหลวงพิศณุโลก เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน
(๘ มิถุนายน ๒๔๕๕).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๑/๑๔ รายงานประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล
แผนกกระทรวงกลาโหม (๒ ก.ย. ๒๔๕๔ - ๒๑ มี.ค. ๒๔๖๕).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๑/๒๗ รายงานสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลก-
ประชานาถ เสด็จตรวจราชการมณฑลตะวันออกและมณฑลภาคพายัพ
(๑๕ ต.ค. ๒๔๕๔ - ๒๔ เม.ย. ๒๔๖๑).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๑/๓๔ ตั้งทูตทหารประจำประเทศยุโรป
(๒๕ พ.ย. ๒๔๖๐ - ๑๒ ก.พ. ๒๔๖๖).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๒ ตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์
เป็นเสนาบดีทหารเรือ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช เป็นเสนาบดีกระทรวง
กลาโหม สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นจเรทัพบก
(๑๕ พ.ย. ๒๔๕๓).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๔๕ จะย้ายพลตรีพระยาพลผลพยุหเสนา
เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๑ พลตรีพระยาเสนาภิมุข เป็นผู้บัญชาการ
กองพลที่ ๔ (๑๓ - ๒๒ มี.ค. ๒๔๕๕).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๕๓ ย้ายกรมหมื่นอดิศรเชากรุงเทพฯ
พันเอก พระปรการบริรักษ์ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๑๐ อุดรราชธานี
พันเอกพระพิไชยชาญฤทธิ์ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๖ พระยาพล
เฉยชาติค่อนหาที่ราชการ (๑๑ เมษายน ๒๔๕๖).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๕๔ ขอยศพลโทให้พระยาพิไชยสงคราม
รยับขยายตำแหน่งผู้บัญชาการกองพล (๑๒ เมษายน ๒๔๕๖).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๖๐ ย้ายพันเอก
พระวิชิทไชยศักดิ์คารุช เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการกองพลที่ ๔ พันเอก
พระสราชาติโยธี สำนองราชการกรมเสนาธิการทหารบก พันเอก
พระกรีธาพลธิบัติ เป็นเสนาธิการกองทัพบกที่ ๓ พันโท พระสุร เศวตมณี
เสนาธิการกองทัพบกที่ ๒ พลตรี ม.จ. อุดงกฎ เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๗
(๒๓ - ๒๖ มิ.ย. ๒๔๕๖).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๖๔ ปรับปรุงตำแหน่งหน้าที่ในกองทัพบก
(๒๓ พ.ย. ๒๔๕๖).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๖๕ เรื่องเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก
ลาออกจากเสนาธิการทหารบก ฯลฯ (๒ ธ.ค. ๒๔๕๖).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๖๖ ตั้งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา
ภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นจเรทหารทั่วไป พลโทกรมหมื่นกำแพงเพชร
เป็นจเรทหารราบและจเรทหารช่าง (๕ ธ.ค. ๒๔๕๖).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๖๕ ตั้งเจ้าพระยาบดินทร์เดชาอนุชิต
เป็นผู้รั้งเสนาบดีกลาโหม (๔ - ๕ ก.พ. ๒๔๕๖).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ก. ๓/๑๖๖ กรมหลวงพิษณุโลกพิวงคต ตั้ง
พระยาประสิทธิ์ศุภการ เป็นผู้รั้งผู้บังคับการทหารมหาดเล็ก (๑๓ มิ.ย.
๒๔๖๓).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๔.๑/๒ งบประมาณแผนกกระทรวงกลาโหม
(๒๔ ธ.ค. ๒๔๕๓ - ๒๗ ส.ค. ๒๔๖๑).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๔.๒/๓ งบประมาณประจำปี พ.ศ. ๒๔๕๖
(๑๑ พ.ค. ๒๔๕๕ - ๑๐ มิ.ย. ๒๔๕๖).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ค. ๑/๒๖ เรื่องกิตติตั้งสถาปาลีเยเมนต์
(๑๐ ก.พ. ๒๔๖๑).

พจนานุกรมเหตุการณ์แห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕/๖ เรื่องมีผู้สมัครช่วยใน

การพระราชสงคราม (๒๔ ก.ค. ๒๔๖๐ - ๒๐ พ.ย. ๒๔๖๑).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๑/๑ บันทึกถ้อยเรื่องความคึกคักที่จะให้
กรุงสยามเข้าร่วมในสงคราม (๘ ก.พ. ๒๔๕๙ - ๒๘ พ.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๑/๒ เรื่องประกาศสงครามและราโชบาย
คิดระบายนชาติศัตรูออกจากราชอาณาจักร (๒๑ - ๒๗ ก.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๒/๒ พระบรมราโชบายระบายนคนชาติ
เยอรมัน ออสเตรีย ออกจากราชอาณาจักร (๒๙ พ.ค. - ๒๓ ก.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๒/๓ รายงานนครบาลจับเชลยและเรือเชลย
(๔ มิ.ย. - ๔ ธ.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๒/๕ เรื่องส่งเชลยศึกไปประเทศอินเดีย
ออสเตรเลีย ยุโรป (๑๒ ก.ค. ๒๔๖๐ - ๒๘ ส.ค. ๒๔๖๕).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๒/๘ ระเบียบการควบคุมเชลยศึก
(๒๑ - ๒๓ ก.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๒/๙ ถอดคนเยอรมันออกจากคนในบังคับไทย
(๒๕ - ๒๖ ก.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๒/๑๓ ความเห็นเรื่องส่งเชลยเยอรมัน
ไปไว้ในอินเดีย (๒๙ ก.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๒/๒๕ หมอพิศและหมอแฟรงค์ ฟัวร์เตอร์
หมอชไนเคอร์ หมอพอมิวเซล สคันโซนี อเนซ์ ชาวอิตาลี อิริเคนเต
อยู่ในบังคับออสเตรีย (๒๓ ส.ค. - ๒๔ พ.ย. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๓/๑ เรื่องส่งกองทหารอาสาไปยุโรป
ตลอดจนกลับกรุงเทพฯ (๑๖ ก.พ. ๒๔๖๐ - ๑๒ ส.ค. ๒๔๖๒).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๓/๓ รายงานพระยา
พิชัยชาญฤทธิ์ หัวหน้ากองทูตทหารไทย เรื่องมหาสงครามในยุโรป
(๖ มี.ค. ๒๔๖๐ - ๑๑ พ.ย. ๒๔๖๑).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๔/๑ รายงานพระองค์เจ้าจรรยา เรื่อง
การมหาสงครามในยุโรป (๑๘ ส.ค. ๒๔๕๙ - ๙ มี.ค. ๒๔๕๙).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๔/๒ รายงานของพระองค์เจ้าจรรยา
เรื่องการมหาสงครามในยุโรป (๙ เม.ย. - ๑๐ มี.ค. ๒๔๕๙).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๔/๓ รายงานของพระองค์เจ้าจรรยา
เรื่องการมหาสงครามในยุโรป (๘ ธ.ค. ๒๔๕๙ - ๒๔ ก.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕.๕/๔ ใบบอกพระองค์เจ้าจรรยา เรื่องการ
สงคราม (๑๖ พ.ย. - ๒๑ ธ.ค. ๒๔๖๐).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ท. ๑๕/๗ แจ้งความเรื่องการเปลี่ยนแปลงราชการ
สำหรับลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ (๒๙ พ.ย. - ๓ ธ.ค. ๒๔๕๘).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๑.๔/๓ จะเสด็จประพาสประเทศญี่ปุ่นและ
ยุโรป (๑๓ ก.พ. ๒๔๕๔ - ๒๙ พ.ค. ๒๔๖๓).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๑.๔/๒๖ พระบรมราชโองการสั่งในการรักษา
พระนคร และให้มีการประชุมเสนาบดีเสมอ พ.ศ. ๒๔๖๑ (๑ ส.ค. -
๕ ก.ย. ๒๔๖๑).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๑.๖/๑๓ พระบรมราชโองบายลักษณะการปกครอง
ของรัฐบาล (๓๑ พ.ค. ๒๔๕๘).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๑.๖/๑๙ กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยกาฯ แยกสมรส
แห่งเจ้านายในราชวงศ์ (๕ มี.ย. ๒๔๖๑).

____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๑๓/๔ พระราชบัญญัติหนังสือพิมพ์และสมุดเอกสาร
(๒๙ ส.ค. ๒๔๕๕ - ๒๐ มี.ค. ๒๔๖๕).

- หจคหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๑๓/๓ หนังสือที่ค้นได้จาก
 บานหลวงวิษเนศร ขุนทวยหาญ ร.ท.ชลอ (๑๖ ก.ค. - ๑ มี.ค. ๒๔๕๔).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๑๓/๑๒ ลายพระหัตถ์ทูตกระหม่อมเล็ก
 กับพระราชหัตถ์เลขาฯมีไปมาเรื่องทหารกำเร็บ (๖ มี.ค. ๒๔๕๔ -
 ๕ ก.ค. ๒๔๕๕).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ บ. ๑๓/๑๓ คำปรึกษาโทษพวกขบถ (๔ พ.ค. -
 ๔ มี.ย. ๒๔๕๕).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ว. ๑/๒ รัชทายาท (๒๔ ก.ค. - ๒๔ ธ.ค. ๒๔๕๓).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ ว. ๑๘/๑ สมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกา
 ทรงประชวรจนถึงทิวงคต (๑๐ มี.ย. - ๑๓ ก.ค. ๒๔๖๓).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๑/๒ เบ็ดเตล็ดกรมราชเลขาฯการ
 (๒๗ ก.ค. ๒๔๕๓ - ๓ มี.ย. ๒๔๖๓).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๑/๓ นิตยประชุมเสนาบดีแลลาที่ประชุม
 (๒๑ พ.ย. ๒๔๕๓ - ๑๗ ก.พ. ๒๔๖๖).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๑/๑๓ เรื่องตั้งกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน
 และเห็นควรให้กรรมการนี้เป็นผู้ตรวจกำหนดอัตราเงินเดือนและจำนวน
 ข้าราชการ (๒๕ มี.ค. ๒๔๕๔ - ๔ มี.ย. ๒๔๕๖).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๔/๔ บรรทัดความเรื่องสมเด็จพระยา-
 ภาณุพันธุ์ ซึ่งทรงส่งราชการไปแล้วแต่เพื่อทรงทราบใตฝ่าละอองธุลีพระบาท
 และเรื่องอื่น ๆ ควาย (๒๒ มี.ค. ๒๔๖๐ - ๒๕ เม.ย. ๒๔๖๑).
- ____. เอกสารรัชกาลที่ ๖ รล. ๑๘/๔ เรื่องอนุสาวรีย์ทหารอาสาในงาน
 พระราชสงคราม (๗ ส.ค. ๒๔๖๒ - ๑๘ ก.ค. ๒๔๖๕).

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

"กฎลักษณะปกครองและระเบียบการภายในสำหรับกองทัพบก." ราชกิจจานุเบกษา

๒๔ (๑๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๑): ๒๔ - ๕๕.

"การขึ้นตำแหน่งปารุสกวัน." ราชกิจจานุเบกษา ๒๓ (๑๕ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕): ๖๓.

"ข่าวในพระราชสำนัก." ราชกิจจานุเบกษา ๓๖ (๒๔ กันยายน ๒๔๖๒):

๑๗๗๗ - ๑๗๘๖

"ชาวสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานาถ เสด็จกลับกรุงเทพฯ."

ราชกิจจานุเบกษา ๒๓ (๑ เมษายน ร.ศ. ๑๒๕): ๒๑.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาเสด็จประพาส

ยุโรป พ.ศ. ๒๔๔๐. ๒ เล่ม. พระนคร: องค์การคาคูสุสภา, ๒๕๐๕.

"แจ้งความกระทรวงกลาโหม." ราชกิจจานุเบกษา ๓๑ (๒๐ กันยายน ๒๔๕๗):

๑๓๔๓ - ๑๓๖๕.

"ประกาศกรมราชเลขาว่าการในพระองค์ให้ถอนนามสกุล 'เวदानนท์' ออกเสียจาก

ทะเบียน." ราชกิจจานุเบกษา ๓๔ (๑ สิงหาคม ๒๔๖๐): ๓๗๕.

"ประกาศถอนคืนการแปลงชาติ นายเวदानนท์ (อี. เอฟ. เวเลอ) และ รองอำมาตย์

เอก เอ. อุลริช." ราชกิจจานุเบกษา ๓๔ (๒๔ กรกฎาคม ๒๔๖๐):

๓๗๕, ๓๗๗, ๓๗๘.

"ประกาศถอนคืนการแปลงชาติของพระอำนวยบรรณกิจ (เอฟ. ซะแนร์)."

ราชกิจจานุเบกษา ๓๔ ตอนพิเศษ (๒๖ กรกฎาคม ๒๔๖๐): ๓๗๕.

พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี.

๒ เล่ม. พระนคร: องค์การคาคูสุสภา, ๒๕๐๖.

พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีในรัชกาล

ที่ ๖ และ รัชกาลที่ ๗ พระราชทานเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี.

พระนคร: องค์การคาคูสุสภา, ๒๕๐๖.

"หลักสูตรสำหรับสอบวิชาผู้สมัคร เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยและนักเรียนนายดาบ

ร.ศ. ๑๓๑." ราชกิจจานุเบกษา ๒๙ (๒๘ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑):

๒๒๐ - ๒๓๘.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

กลาโหม, กระทรวง. พิธีตั้งวันสถาปนากระทรวงกลาโหม. พระนคร:

โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, ๒๔๙๖.

จักรปาณีศรีศิริวิสุทธี, หลวง. เรื่องของเจ้าพระยามหิธร. พระนคร:

โรงพิมพ์ที่รวมสาร, ๒๔๙๙.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสก. ๓ เล่ม.

พิมพ์ครั้งที่ ๘. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖.

เจ้าชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๔. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๗.

เฉลิมพระยศเจ้านาย. เล่ม ๑. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๙๒.

เฉลิมพระยศเจ้านาย. เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: โรงพิมพ์สำนัก-

ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓.

ณัฐวดี สุทธิสงคราม. พระเกียรติประวัติของจอมพลเรือ จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้า

กรมพระนครสวรรค์วรพินิต. พระนคร: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, ๒๕๐๗.

พระประวัติและงานสำคัญของจอมพลกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช.

พระนคร: โรงพิมพ์แพรการช่าง, ๒๕๑๔.

คำรัสคำรงค์ เทวกุล, หม่อมเจ้า. พระประวัติสมเด็จพระปิตุดาบรรมพงศาภิมุข

เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ-

พิพรรฒธนากร, ๒๔๙๒.

ตำนานทหารมหาดเล็ก. [ม.ป.ท.], ๒๔๕๖ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พลเอก พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์ ณ พระเมรุวัดเบญจมบพิตร
๑๔ มิถุนายน ๒๔๕๖).

แถมสุข นุมนนท์. พี่น้องคีตก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, ๒๕๒๒.

_____ . ยังเตอร์กรุ่นแรกกบฏ ร.ศ. ๑๓๐. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เรืองศิลป์,
๒๕๒๒.

นายร้อยพระจุลจอมเกล้า, โรงเรียน. ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. ✓

พระนคร: โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ๒๕๑๐.

ประยูทธ สิทธิพันธ์. พระมหาธีรราชเจ้า. นครหลวงกรุงเทพ: สำนักพิมพ์สยาม,
๒๕๑๕.

ประยูร ภมรมนตรี, พลโท. ชีวิต ๕ แฉกดินของข้าพเจ้า. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๑๘.

ประสงค์สม บริพัตร, หม่อมเจ้าหญิง. บันทึกความทรงจำบางเรื่อง. พระนคร:

โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๕๕.

ปิยนาด บุนนาค. บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค.

พระนคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๐.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. อดีตชีวิตประวัติพระวรวงศ์เธอ

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ที่รินสาร, ๒๕๑๗.

พิษณุโลกประชานาถ, เจ้าฟ้ากรมหลวง. พงษาวดารยุทธศิลป์. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

[ม.ป.ท.], ๒๔๖๓.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ปลุกใจเสือป่าและโคลนตม.

[ม.ป.ท.], ๒๔๕๔.

แมคเคียวเวลลี. เจ้า. แบลโคย พิชิต จงสถิตย์วัฒนา และคณะ. กรุงเทพฯ:

บริษัทบพิช, ๒๕๑๖.

ยุทธการทหารบก, กรม. กองประวัติศาสตร์. ประวัติของหน่วยทหารในกองทัพบก. ✓

พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๕.

ราชสกุลวงศ์. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๙๐.

รามราชนิเวศน์, เจ้าพระยา. "พระราชทานกิจในรัชกาลที่ ๖." เรื่องพระราชทานกิจ.

พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๕.

ศิลป์ากร, กรม. กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ: อุดมศึกษา, ๒๕๒๑.

____. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕ (จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีสถาปนา

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร
๒๔ ธันวาคม ๒๕๑๕).

ศรีพรหมมา กฤดากร, หม่อม. อัตชีวประวัติหม่อมศรีพรหมมา กฤดากร. พระนคร:

เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๑.

เสนาธิการทหารบก, กรม. ประวัติกองทหารซึ่งไปในงานพระราชสงครามฉะหวีป

ยุโรป. [ม.ป.ท.], ๒๔๖๓ (หนังสืองานพระศพจอมพลสมเด็จพระ

พระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, ๒๔ กันยายน ๒๔๖๓).

เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ท. และ เนตร พูนวิวัฒน์, ร.ท. กบฏ ร.ศ. ๑๓๑.

พิมพ์ครั้งที่ ๙. พระนคร: ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ โครงการส่งเสริม

ระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๙.

อมรครุณารักษ์, จมื่น. (แจ่ม สุนทรเวช). กำเนิดพระราชวังสนามจันทร์และ

พระปฐมเจดีย์ พระมหาธีรราชเจ้ากับคอนเจดีย์ อนุสรณ์ของเสือป่าและ

ลูกเสือ. พระนคร: องค์การคาคูรุธภา, ๒๕๑๑.

____. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เล่ม ๕. พระนคร: องค์การคาคูรุธภา, ๒๕๑๒.

อมรคุณารักษ์, จมื่น. (แจ่ม สุนทรเวช). พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระ-
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๘ เรื่องพระราชประเพณี. พระนคร:
องค์การคาศุุุสภา, ๒๕๑๔.

. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องเหตุผลที่รัชกาลที่ ๖ ทรงประกาศสงคราม คุลีตธานี. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
พระนคร: องค์การคาศุุุสภา, ๒๕๑๒.

เอ. การชวา-ล. กอเซตโกฟ. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียกับประเทศไทย.
แปลโดย เสรีียร พันธรังษี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๑๗.
เอกสารเรื่องเสื่อป่าในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว และประมวลเรื่องเกี่ยวกับเสื่อป่า. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์-
คุุุสภา, ๒๕๑๓ (วิทยาดัยทัมแก้ว มหาวิทยาลัยศิลปากร รวบรวมจัดพิมพ์
เนื่องในโอกาสวันพระมหาธีรราชเจ้ารำลึก และการแสดงนิทรรศการ
เรื่องเสื่อป่า ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๓).

บทความในวารสารและหนังสือพิมพ์

"การทรงมอบกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระ-

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." ยุทธโภษ เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๒ (พฤศจิกายน
ร.ศ. ๑๒๙): ๔๘ - ๕๔.

"การเลิกเซอร์เรื่องหน้าที่ของบุคคลซึ่งมีทอชาติ." ยุทธโภษ เล่ม ๒๒ ตอนที่ ๑
(๑ ตุลาคม ๒๔๕๖): ๑๑๗ - ๑๓๐.

"การเลี้ยงที่ศาลายุทธนาธิการ." ยุทธโภษ เล่ม ๑๔ ตอนที่ ๔ (เมษายน ร.ศ. ๑๒๕):
๖๐๑ - ๖๐๕.

"การสงคราม." ยุทธโภษ เล่ม ๑๔ ตอนที่ ๑๒ (สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๕): ๘๒๗-๘๓๒.

"การสงครามและทหารบิน." พุทธโกษา เล่ม ๒๑ ตอนที่ ๒ (๑ พฤศจิกายน

ร.ศ. ๑๓๑): ๑๘๒ - ๑๘๕.

"แก้ความคลาดเคลื่อนในเรื่อง 'ชาวเปรี้ยบเทียบทหารญี่ปุ่นกับรูเซีย'." พุทธโกษา

เล่ม ๑๖ ตอนที่ ๕ (มกราคม ร.ศ. ๑๒๖): ๔๑๖ - ๔๒๔.

"ขอบังคับว่าควยระเบียบการจัดกองทัพ รัตนโกสินทรศก ๑๒๙." พุทธโกษา เล่ม ๑๙

ตอนที่ ๑๐ (กรกฎาคม ร.ศ. ๑๓๐): ๖๙๙ - ๖๘๒.

"ขอบังคับว่าควยอำนาจลงโทษทหาร." พุทธโกษา เล่ม ๑๙ ตอนที่ ๑๐ (กรกฎาคม

ร.ศ. ๑๓๐): ๖๘๓ - ๖๙๑.

"คำแปลรายงานนายร้อยเอกหม่อมเจ้าอมรทัต ลงวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๕๙." พุทธโกษา

เล่ม ๒๓ ตอนที่ ๖ (มีนาคม ๒๔๕๙): ๖๒๖ - ๖๓๕.

"คำสั่งกรมยุทธนาธิการ." พุทธโกษา เล่ม ๑๔ ตอนที่ ๑๑ (กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๕):

๔๕๔ - ๔๕๕.

"งานราตรีสะโมสรที่วังบูรพาภิรมย์." พุทธโกษา เล่ม ๙ ตอนที่ ๑๒ (สิงหาคม

ร.ศ. ๑๑๔): ๙๓๖ - ๙๖๓.

"แจ้งความสำหรับหอสมุดโรงเรียนทหารบก." เสนาศึกษา เล่ม ๔ ตอนที่ ๑

(มกราคม ๒๔๖๑): นา ค.

ปราชิต นิยายลับ. "นายพุ่มนักรเรียนทุนเล่าเรียนหลวงคนแรก." นิตยสารศิลาจาร

๒๒ (กรกฎาคม ๒๕๒๑): ๑๕ - ๓๑.

"พระกระแสน้ำรับสิ่งตกเตือนเรื่องการฝึกหัด." เสนาศึกษา เล่ม ๔ ตอนที่ ๙

(กรกฎาคม ๒๔๖๒): ๔๑๕ - ๔๕๕.

"รายการสอบไล่วิชานักเรียนนายร้อยทหารบกคราวสิ้นปี ร.ศ. ๑๒๘." พุทธโกษา

เล่ม ๑๘ ตอนที่ ๘ (พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘): ๙๙๕ - ๙๑๕.

"เรื่องนายทหารคิดการกำเริบ." สยามออบเซอร์เวออร์ (๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐):

๒ - ๓.

"เรื่องทหารบิน." ยุทธโกละ เล่ม ๒๑ ตอนที่ ๓ (๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๓๑):

๒๔๘ - ๓๑๑.

"เรื่องพลสมัค กองเสือป่า." ยุทธโกละ เล่ม ๑๕ ตอนที่ ๕ (มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๐):

๕๖๗ - ๕๗๗.

"สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลกประชานารถเสด็จกลับจาก

ประเทศยุโรป." ยุทธโกละ เล่ม ๗ ตอนที่ ๑๑ (กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๘):

๖๘๒ - ๗๐๔.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

จันทร์รัตน์ ประวาลัทม์. "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ. "การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๔๓๕." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

ฉลอง สุนทราวาณิชย์. "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทย ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

พรเพ็ญ อันตระกูล. "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

พาศน์ สมคำนึ่ง. "ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปรับปรุงบ้านเมืองแบบตะวันตก." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

การดี มหาจันทร์. "การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๘.

มัทนา เกษกมล. "การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องการ เมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

สมพล ศิลปวุฒิ. "บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และผลที่ประเทศไทยได้รับ." วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, ๒๕๑๘.

สุวิทย์ พักขาว. "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๒ ถึง ร.ศ. ๑๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓ - ๑๙๐๓)." วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๘.

อัจฉราพร กมุทพิสัย. "กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ : ศึกษาเฉพาะกรณีการปฏิรูปการปกครองและกลุ่มทหารใหม่." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔. (ยังไม่ได้ตีพิมพ์).

_____. "การบริหารราชการแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๖." รายงานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗. (พิมพ์ที่ใด).

อัญฉราพร กมุทพิสมัย. "บทบาทของกรมราชเลขาธิการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช."
 รายงานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 ๒๕๒๓.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Primary Sources

- F.O. 371/1473. Mr. Peel to Sir Edward Grey, no. 19, secret,
 date March 13, 1912.
- F.O. 371/4093. Mr. Lyle to Earl of Curzon, no. 133,
 Confidential, date 15th August, 1919.
- _____. Herbert G. Dering to Bentricks, Confidential, date
 October 30, 1919.
- _____. Mr. Lyle to Earl of Curzon, no. 184, Confidential,
 date November 26, 1919.
- F.O. 371/5371. Richard Seymour to Earl of Curzon, no. 123,
 very confidential, date 17 June, 1920.

Secondary Sources

Alfred Battye, Noel. "The Military, Government and Society
 in Siam, 1868 - 1910 : Politics and Military Reform
 during the Reign of King Chulalongkorn." A Thesis
 Present to the Faculty of the Graduate School of
 Cornell University for the Degree of Doctor of
 Philosophy, June, 1974.

"Liberal Siam." The Siam Observer (March 7, 1912): 7.

Pra Sarasas. My Country Thailand. Bangkok: Chatra Press,
1950.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลก เรื่อง จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน

กรมทหารบก

รับวันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๑

วันที่ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๓๑

ขอเดชะฝ่าล่องชูลีพระบาทปกเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูล
ความเห็นส่วนตัวในหน้าที่องคมนตรี แลโดยน้ำใจซื่อตรงจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าล่องชูลี-
พระบาทชักนำให้บังอาจกล่าว ดังต่อไปนี้

พระราชอาณาจักรสยามนี้เป็นอิสระแลอยู่เย็นเป็นสุขมาได้แต่โบราณกาล
จนบัดนี้ ก็ด้วยอาไศรยพระราโชบายของพระมหากษัตริย์ ทรงปกครองไพร่ฟ้า
ข้าแผ่นดินมา แลพระราโชบายนั้นดำเนินไปโดยวิธีทรงเห็นควรจัดการอย่างไรจะ
เป็นประโยชน์ก็ทรงจัดไปโดยมิต้องประวิงถึงความเห็นของราษฎรว่าจะเห็นด้วยหรือ
มิเห็นด้วย เพราะราษฎรนับว่าโง่เขลา ไม่มีความรู้ความเห็นในทางปกครองบ้าน
เมือง ทั้งมีความจงรักภักดีเชื่อมั่นในพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์ เมื่อทรง
จัดการอย่างไรแล้ว ก็ต้องนับว่าเป็นการดีเป็นประโยชน์ จึงทรงจัดมิฉะนั้นจะทรงจัด
ทำไม ข้าราชการซึ่งฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งน้อยใหญ่ เพื่อดำเนินพระ-
ราโชบายให้บรรลุสำเร็จไปนั้น ก็ได้อาไศรยพระเกียรติยศเกียรติคุณเป็นเครื่อง
บังคับจะทำอะไรไปก็อยู่ในที่ถูกทั้งนั้น เพราะนับว่าตามกระแสพระบรมราชโองการ
ไม่ต้องมีกังวลถึงการที่ราษฎรจะชอบหรือไม่ชอบนั้น เหมือนกัน แลมีต่อนึกที่จะอธิบาย
ชี้แจงว่าการที่ทำไปนั้น เพราะหวังประโยชน์อย่างไรเลย

มาภายหลังนี้นับแต่ตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
ข้าพระพุทธเจ้าสังเกตเห็นด้วยเกล้าว่าความเชื่อมั่นของราษฎรในพระราโชบาย

ตั้งว่ามาข้างต้นนั้นดูเบาบางลงมาก เกิดมีความคิดเห็นว่าทำอย่างนั้นจะดีกว่า
 อย่างนี้จะดีกว่า ทำอย่างนั้นเป็นการเคื้อครอนแก่ราษฎร ทำอย่างนี้เป็นประโยชน์
 จริงแก่ราษฎร ความคิดเห็นดังนี้มีแพร่หลายมากแล้ว และการที่เกิดมีความคิดเห็นนี้
 ขึ้นนั้นด้วยเหตุผลหลายประการ จะได้รับพระราชทานบำนาญคงมณฑลแต่
 บางอย่างที่สำคัญ คือ

- ๑) ราษฎรมีความรู้มากขึ้น โดยที่ได้ทรงพระมหากรุณาจัดการศึกษาให้
 เจริญขึ้นโดยเร็วพลัน ฉิดกว่าแต่ก่อนมาก
- ๒) มีคนภายนอกซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมากขึ้นทุกที เข้ามา
 ปะปนอยู่กับราษฎรไทยแท้ แลคนภายนอกนี้มาจากบ้านเมืองซึ่งการปกครองไม่ดีจึงเคย
 แก่การไม่เชื่อถือในพระมหากษัตริย์นั้นมาเสียแล้ว เข้ามาอยู่ในพระราชอาณาจักร
 ก็มีความคิดค้นคว้าหาสิ่งที่ดีที่ชั่วในทางปกครองอยู่ตามนิไสยเดิม เลยพาให้คนไทยแท้
 คิดไปค้าย
- ๓) ข้าราชการแต่เดิมมีจำนวนน้อย บัดนี้มีจำนวนมากมายเหลือประมาณ
 ทำให้ขาดความรู้สึกว่าตนเป็นผู้ดำเนินพระราโชบายของพระมหากษัตริย์ เห็นเป็น
 ตนของตน เป็นนายของราษฎรขึ้นเอง โดยความชอบธรรมของตนเฉย ๆ แลแล้วก็
 ประพฤติตนดั่งนั้น นึกถึงประโยชน์แลความสควงของตนเป็นที่ตั้ง เพราะเห็นว่าตนมี
 อำนาจ ทำให้ราษฎรได้ความเคื้อครอนเพราะราษฎรไม่ใคร่เคยนับถือพวกเหล่านี้
 นอกจากเพราะเป็นผู้ดำเนินพระราโชบายของพระมหากษัตริย์เลย เมื่อรู้สึกว่า
 มาเกิดเป็นนายขึ้นเองก็ต้องเคื้อครอนเป็นธรรมดา ฝ่ายพวกข้าราชการเองเห็นตัว
 เป็นนายเองดั่งนั้นแล้ว เกิดเป็นอิสระใหญ่ลืมเลี้ยวว่าตนเป็นแต่ข้า ถ้ามีสิ่งใดที่ไม่
 พอใจของตน กลับจะออกความเห็นติเตียนพระราโชบายเอง แลชักนำให้ราษฎรคิดผิด
 ไปเสียค้ายซ้ำคั้งนี้
- ๔) หนังสือพิมพ์รายวันที่เกิดขึ้นโดยชาวต่างประเทศเป็นผู้ตั้ง หรือบุคคลที่
 ไม่มีความรู้พอตั้งขึ้น คอยแต่พาคำให้คนมีความคิดในทางผิดแทบเสมอ

๕) พวกทนายความต่าง ๆ ซึ่งหากินในทางพดิกกฎหมาย ทำให้ราษฎรเห็นชัดว่าพระราชกำหนดกฎหมาย ไม่ใช่สิ่งที่ต้องเชื่อมั่นศุภคำภีร์พระศาสนา บิดแก้หลบหลีกไปอย่างใด ๆ ก็ได้ตามใจ เมื่อมามีการที่ราษฎรขาดความเชื่อมั่นในพระราชาโอบาย ทั้งเกิดมีนายราษฎรขึ้นไต่ นอกจากพระมหากษัตริย์ตั้งนี้แล้ว เห็นด้วยเกล้าว่าถ้ารัฐบาลขึ้นใช้วิธีดำเนินราชการตามแบบเก่าเลย ๆ ไปแล้ว อันตรายจะเกิดมีต่อพระราชอาณาจักร เป็นมันเหมาะ ด้วยจะเกิดความยุ่งเหยิงภายใน เป็นช่องให้ศัตรูภายนอกสามารถเข้ามา มาประทุษร้ายยำยี จึงเห็นด้วยเกล้าว่า เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะผอนผันแก้ไข ดังหัวข้อที่จะรับพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาต่อไปนี้

๑) ต้องแสดงให้เห็นชัดว่า พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ทรงพระราชอำนาจในการปกครองบ้านเมือง ข้าราชการทั้งปวงตั้งแต่เสนาบดีลงไปเป็นผู้กระทำตามพระราชาโอบายเท่านั้น การที่จะเป็นไปนี้ต้องให้เสนาบดีเจ้ากระทรวงทุก ๆ ทาน เป็นแต่เฉพาะผู้ที่มีความ... ตรงกับพระราชดำริในหนทางดำเนินราชการตามพระราช... ไม่ใช่ต่างคนต่างทำไปตามเพลง ต้องมีพระราชกฤษฎีกากำหนดอำนาจข้าราชการว่าเป็นแต่ผู้ดำเนินพระราชาโอบายเป็นข้าคนใช้ของพระมหากษัตริย์ ไม่มีความชอบธรรม (ไรต์) ของตนเองอย่าง ๑ อย่างใดเลย ใครทำผิดต้องมีโทษให้ออกจากราชการทันทีไม่ให้มีการอะลุ่มอล่วยต่าง ๆ เช่น เรียกว่าให้พักราชการแล้วอื่น ๆ แลมิให้ผู้ ๑ ผู้ได้รับพระราชทานเงินเดือนเปล่า ๆ โดยมีได้ทำอะไร

๒) ต้องวางลงเป็นหลักของราชการว่า พระมหากษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองสำหรับความสุขของราษฎรเท่านั้น มิได้ทรงพระราชดำริถึงสุข-ประโยชน์ส่วนพระองค์เลย เพราะฉะนั้นบรรดาข้าราชการทุกชั้น แต่สูงจนต่ำ ต้องมีความคิดคำนึงอย่างเดียวกันเหมือนกันหมด แล้วแลปฏิบัติราชการให้ตรงตามหลักนี้ คือจะทำการใดต้องทำเพื่อประโยชน์ความสุขความสดวกของราษฎรทั้งสิ้น ไม่ใช่ความสดวก

ของตนเองเป็นที่ตั้งเลย การที่จะตัดความสุขแลความสวดของราษฎรได้นั้น ฉะเพาะแต่เมื่อความสุขของบุคคลผู้ ๑ ชัดกับความสุขของบ้านเมือง หรือชัดกับประโยชน์บ้านเมือง เมื่อเป็นเช่นนี้ต้องตัดความสุขส่วนบุคคลให้แก่ประโยชน์ของบ้านเมือง เพราะบ้านเมืองเป็นใหญ่กว่าบุคคล

ความข้อนี้อาศัยอย่างยิ่ง แลข้าราชการโดยมากมิได้ประพฤติตามที่ควรนึกถึงความสวดของตนเองเป็นที่ตั้ง ยกตัวอย่างได้ เช่น การจดทะเบียนที่ดิน รัฐบาลจัดขึ้นสำหรับความสวดของราษฎรแท้ ๆ แลข้าราชการได้ปฏิบัติกรมมาแล้วให้เป็นความสวดของตนเท่านั้น ราษฎรได้ความเดือดร้อนอย่างยิ่ง ซึ่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เดียวนี้ก็ไม่ทรงปฏิเสธ แลกำลังทรงหาทางแก้อยู่ การอื่น ๆ อย่างนี้ยังมีอีกมาก

๓) ต้องหาหนทางที่จะแสดงความคิดของรัฐบาลให้ราษฎรทราบอยู่เสมอว่าเหตุใดรัฐบาลจึงดำเนินการอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่ใช่ปกปิดอย่างที่เปนมามาก่อน แลดูภายหลังคิดไปว่าถ้าไปแสดงออกเช่นนั้นจะเป็นการกวนให้คนคิดมากขึ้นเท่านั้นเอง ที่จริงไม่มีการที่จะกวนนั้นได้เลย หรือมีคนกวนอยู่พอแล้ว คนคิดมากอย่างยิ่ง แต่คิดในทางที่ผิด ๆ เสียโดยมาก เพราะฉะนั้นแสดงเสียให้รู้ความจริงเป็นที่ดีกว่าอย่างอื่นหมด อย่าต้องให้ทายให้เดา การที่จะแสดงนี้ก็ควรใช้หนทางหนังสือพิมพ์รายวัน เช่นที่ประเทศอื่น ๆ โดยมาก ต้องมีหนังสือพิมพ์ของรัฐบาล ก็การที่จะจัดหนังสือพิมพ์ขึ้นใหม่นั้นดูเป็นการ เปลืองพระราชทรัพย์ เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรจะรวบรวมหนังสือพิมพ์ฉบับใดฉบับ ๑ เช่น หนังสือพิมพ์ไทยมาไว้ในมือของรัฐบาล และมีกำหนดให้เจ้าหน้าที่ทุกกระทรวงทบวงการ ต้องแต่งคำชี้แจงไปลงในหนังสือพิมพ์นั้นเสมอ คือเมื่อจะออกพระราชกำหนด กฎหมาย กฎเสนาบดี หรือข้อบังคับ หรือสั่งการ คำเนินหนทางราชการอย่างใด ให้มีคำชี้แจง เหตุผลที่จัดตั้งนั้นลงหนังสือพิมพ์เสียเสมอไป ให้คนทั่วไปรู้เหตุผลจริง ๆ จะเป็นประโยชน์แก่ราชการ เป็นอันมาก

คนเวลานี้เพื่อหนังสือพิมพ์อย่างแปลกปลาดก เห็นเป็นอะไรลงพิมพ์แล้ว
 คองเป็นของจริงไม่มีใครเถียงได้ทั้งสิ้น เมื่อการเป็นเช่นนี้ควรแล้วที่รัฐบาลจะใช้
 อำนาจทางนี้ช่วยตน

การที่จะทำดังนี้ ดูเห็น ๆ ก็เป็นการง่าย แต่ข้าพระพุทธเจ้ายังวิตก
 อยู่ที่เจ้าหน้าที่จะเห็นด้วย แลปฏิบัติให้เป็นประโยชน์จริงทุกกระทรวงหรือไม่ ถ้าปฏิบัติ
 ให้เหมือนกันทั่วไปแลเป็นประโยชน์ได้จริง จึงจะนับว่าเป็นการสำเร็จได้

๔) ควรจะมีพระราชบัญญัติเรื่องหนังสือพิมพ์ (Press Law) ตามที่มีกัน
 อยู่แทบทุกประเทศ แต่ให้ไปในทางที่อ่อนที่สุด ไม่ใช่กำหราบแข็ง เห็นด้วยเกล้าฯ
 ว่าพระยาภิรมย์ภักดีคงจะร่างได้

ตามที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลมาทั้งนี้ โดยความจงรักภักดีต่อ
 ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลหวังประโยชน์ต่อราชการ จะผิดพลั้งเหลือเกินประการใด
 พระราชาอาญาไมพนเกล้าฯ

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า

จักรพงษ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ร่างตามกระแสพระบรมราชโองการ

วันที่ ๘ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๓๑

ถึงน้องชายเล็ก

ได้รับความคำวิธืของเขอ ที่ส่งมาในน้าที่อองคมนตรีนั้น ในวันนี้แล้ว

ที่จึกแลแสดงความเห็นมาในเรื่องหนังสือพิมพ์นั้น เป็นขอควรคำวิธื เพราะอนั้นจะได้นำปัญหาข้อนี้เสนอในที่ประชุมเสนาบดีต่อไป แต่ในวันจันทร์น้านี้ ยังไม่มีประโยชน์เพราะกรมค่างยังไม่กลับ วันจันทร์ต่อนั้นไปเห็นจะได้

ที่มา: หจข., ร. ๖ ก. ๑/๑๒ ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลก เรื่อง
จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน (๘ มิ.ย. ๒๔๕๕)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข.

ข้อบังคับพิเศษแสดงหลักการปกครองทหารไปราชการสงครามนอกพระราชอาณาเขต

ตอนที่ ๓

ข้อบังคับพิเศษ

ข้อบังคับฉบับนี้ให้เรียกว่า "ข้อบังคับพิเศษแสดงหลักการปกครองทหารไปราชการสงครามนอกพระราชอาณาเขต" ให้เริ่มใช้ได้ตั้งแต่วันที่ทหารกองแรกถึงดินแดนประเทศฝรั่งเศสเป็นต้นไป และเลิกใช้เมื่อทหารทั้งสิ้นที่ไปราชการสงครามกลับมาถึงประเทศสยามพร้อมมูลแล้ว

ในขณะที่อยู่ในประเทศฝรั่งเศส ถ้าข้อบังคับฉบับนี้ข้อใดข้อหนึ่งขัดข้องขึ้นโดยไม่สะดวกแก่การเป็นไปในขณะนั้น ก็ให้แก้ไขได้โดยวิธีดังต่อไปนี้ ข้อขัดข้องนั้นไม่ว่าผู้ใดผู้หนึ่งหรือขึ้น ต้องมีผู้บังคับกองใหญ่ ๒ นาย เห็นชอบด้วย พร้อมทั้งผู้บังคับการกองบินและหัวหน้าทูตทหาร เห็นชอบพร้อมด้วยรวมเป็น ๔ นาย เมื่อเห็นชอบพร้อมกันแล้ว ให้แก้ไขและปฏิบัติตามที่แก้ไขนั้นได้ทันที แล้วจึงรายงานมาให้ข้าพเจ้าทราบภายหลัง

ศาลาว่าการกระลาโหม ในพระนคร

วันที่ ๒๑ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๐

รับคำสั่ง เสนาบดีกระทรวงกระลาโหม

(ลงพระนาม) จักรพงษ์

เสนาธิการทหารบก

ความปรารถนา

สิ่งที่ต้องรอกถึงอยู่เสมอ คือการปกครอง เป็นการสำคัญมากอยู่เพราะ กองทหารที่ไปราชการสงครามครั้งนี้ มีบุคคลหลายชั้น ทั้งคงจะมีความคิดเห็นแตกต่างกันด้วย ทั้งบางคนก็เป็นทหารมานานแล้ว บางคนก็เพิ่งเป็นขึ้นใหม่ ๆ การปกครอง จะเดินไปได้อย่างไรก็ต่อเมื่อผู้บังคับบัญชาทุกชั้น ใช้ความพยายามสอดส่องและแสวง ความสามารถอย่างเยี่ยมยอดนั้น มิฉะนั้นคงจะบังเกิดการติดขัดขึ้น เมื่อการปกครอง ติดขัดแล้ว ออหารหวังเลยว่าการงานอื่น ๆ จะเดินได้ดี

เมื่อบางคนทราบความปรารถนาเช่นนี้ ก็คงนึกว่าท่านต้องการให้ผ่อนให้มาก ขอตอบเสียทันทีว่าการผ่อนมากนั้นใช้ไม่ได้ทีเดียว แต่การเคร่งมากนั้นก็ใช้ไม่ได้เช่น เดียวกัน ผู้ที่มีหน้าที่ปกครอง ถ้าจะเปรียบก็เท่ากับพ่อครัว ต้องรู้จักปรุงให้อาหารนั้นมีรสกลมกล่อม ไม่ใช่เปรี้ยวแจจหรือเค็มจนกลืนไม่ลงคอหรือกลายเป็นไม่มีรสอะไรเลย ใช้ไม่ได้ทั้งสิ้น การพอดีนั้นแหละสมควรทั่วไป จะมีผู้ถามอีกว่าพอดีนั้นเพียงใด ขอตอบ ว่าต้องได้ผลราชการอย่างจริงจังและผู้ปฏิบัติบังคับต้องได้รับความร่วมมือพอสมควร

ข้อยากมากนั้นคือเรานำบุคคลพลเรือนไปแต่งกายเป็นทหาร ถ้าพลเรือน ที่แต่งตัวเป็นทหารนั้นทำอะไรให้เสียวินัยก็เสียชื่อทหารไทยแน่นอน แต่ถ้าวรึกหนักเข้าก็ อาจจะทนไม่ไหว เมื่อทนไม่ไหวเช่นนี้ก็คงจะระเบิดขึ้นเท่านั้นเอง ฉะนั้นจึงขอเตือน ไว้ว่าให้รอกถึงเรื่องนี้ให้มาก

ข้อที่จะเตือนไว้ในที่นี้ก็คือเวลาราชการต้องเป็นนายเหนือกันเต็มที่ พอพ้นราชการก็ต้องเป็นพี่น้องและเพื่อนฝูงกันอย่างแน่นอน รวมทุกข์ร่วมสุขกัน ตลอดไป ผู้ใหญ่ต้องตักเตือนผู้น้อย ถือเหมือนพี่ร่วมทองน้องร่วมใส่ และต้องช่วยทุกข์ ของผู้น้อยตามแต่สามารถจะช่วยได้ โดยความเต็มใจ ว่ากันใหม่ถ้าจะเกณฑ์ให้ผู้อยู่ ใต้ปกครองยื่นท่าตรงตลอด ๒๔ ชั่วโมงนั้นเป็นไปไม่ได้ หรือจะผ่อนให้ยื่นในท่าพัก ตลอด ๒๔ ชั่วโมงก็คงไม่เป็นการงาน ฉะนั้นจะต้องมียื่นท่าตรงบ้างยื่นในท่าพักบ้างพอสมควร

ผู้ใหญ่ต้องมีความกรุณาและเมตตาแก่ผู้น้อยให้มาก แต่ไม่ใช่เมตตากัน
อย่างหละหลวม เมื่อถึงคราวที่จะต้องยิง ก็จะต้องยิงเสียด้วยความเมตตาตนเอง

มาตรา ๑

ผู้บังคับบัญชา

ข้อ ๑ หัวหน้าทูตทหาร เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดนอกพระราชอาณาเขต
มีอำนาจในทางปกครอง เสมอผู้บัญชาการกองพล ขึ้นตรงต่อเสนาธิการทหารบก

ข้อ ๒ ผู้บังคับบัญชารองลงไปตามลำดับชั้นมีดังนี้

๑) ผู้บังคับการกองบิน มีอำนาจในทางปกครอง เสมอผู้บังคับการกรม
ขึ้นตรงต่อหัวหน้าทูตทหาร

๒) ผู้บังคับกองใหญ่ มีอำนาจในทางปกครอง เสมอผู้บังคับกองพัน ขึ้นตรง
ต่อผู้บังคับการกองบิน

๓) ผู้บังคับกองย่อย มีอำนาจในทางปกครอง เสมอผู้บังคับกองร้อย
ขึ้นตรงต่อผู้บังคับกองใหญ่

มาตรา ๒

การติดต่อ

ข้อ ๓ ให้ผู้บังคับกองย่อยรายงานกิจการที่ดำเนินไปในกองของตนต่อ
ผู้บังคับกองใหญ่สัปดาห์ละ ๒ ครั้ง

หมายเหตุ

* ผู้บังคับกองบินนี้ ภายหลังเรียกตำแหน่งว่า "ผู้บังคับกองทหารซึ่งไปใน
งานพระราชสงคราม"

* ผู้บังคับกองใหญ่นี้คือ "ผู้บังคับกองบิน" กับ "ผู้บังคับกองทหารบกถยนต์"

ผู้บังคับกองใหญ่จะต้องรายงานกิจการที่เป็นไปภายในกองของตนต่อผู้บังคับ
การกองบินสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

* ผู้บังคับการกองบินจะต้องรายงานเหตุให้หัวหน้าทูตทหารทราบ ๒ สัปดาห์
ต่อ ๑ ครั้ง

หัวหน้าทูตทหารจะต้องรายงานการเป็นไปทั้งสิ้นต่อเสนาธิการทหารบก
ทุกคราวเมล์

ข้อ ๔ ถ้ำทหารคนใดต้องเสียชีวิต ให้ผู้บังคับกองย่อยรายงานย่อต่อ
ผู้บังคับกองใหญ่โดยเร็วที่สุด ผู้บังคับกองใหญ่รายงานย่อด้วยโทรเลขต่อผู้บังคับการ
กองบิน และรายงานต่อหัวหน้าทูตทหารพร้อมกัน หัวหน้าทูตทหารต้องรีบรายงานย่อมายัง
เสนาธิการทหารบกโดยเร็วที่สุด แล้วจึงรายงานด้วยหนังสือให้พิศดารตามเวลาของ
การรายงานเหตุการณ์ปรกติ

ข้อ ๕ ถ้ำทหารคนใดต้องบาดเจ็บจนถึงกับต้องเสียกระดูกส่วนใหญ่ เช่น
ขา, แขน ก็ให้รายงานเช่นเดียวกับการเสียชีวิตเหมือนกัน บาดเจ็บที่น้อยกว่าให้
รายงานตามปรกติ

ข้อ ๖ เสนาธิการทหารบกจะพูดเรื่องราวการเฉพาะกับหัวหน้าทูตทหาร
คนเดียว หัวหน้าทูตทหารจะพูดกิจการใด ๆ ก็ต้องพูดกับเสนาธิการทหารบกคนเดียว
เหมือนกัน จะพูดกับผู้ใดอีกไม่ได้เป็นอันขาด

ข้อ ๗ เมื่อทหารคนใดมีกิจจำเป็นใด ๆ ก็ต้องยื่นตามลำดับชั้นของการ
ปกครองในประเทศฝรั่งเศส

ข้อ ๘ เมื่อทหารผู้ใดถูกความกดขี่เกินกว่าสมควรก็ให้ร้องทุกข์ไปตาม
ลำดับชั้น ตามกฎหมายวินัย ถ้าจะต้องทุกข์กล่าวโทษหัวหน้าทูตทหารให้ส่งคำร้องทุกข์
มายังเสนาธิการทหารบก

หมายเหตุ

* ตำแหน่งทั้ง ๒ นี้เปลี่ยนแปลงตามในหมายเหตุข้อ ๒ ข้างตน.

ข้อ ๕ ห้ามไม่ให้ทหารผู้ใดคนหนึ่งส่งข่าวที่เกี่ยวข้องแก่ราชการทหารโดยทางโทรเลขหรือหนังสือออกนอกประเทศฝรั่งเศส นอกจากหัวหน้าทูตทหารส่งถึงเสนาธิการทหารบก

ข้อ ๑๐ ชาวสวนครัวโดยแท้จะเขียนส่งมาประเทศสยามได้ ที่นำของต้องเขียนนามและคำบลของผู้รับเป็นภาษาไทย และเขียนว่าอาหารไทยในประเทศฝรั่งเศส เป็นภาษาไทย และเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า Via Singapore (Bangkok) Siam และให้ผู้บังคับกองใหญ่ประทับตราอนุญาตเสียก่อนแล้วจึงส่งไปรษณีย์ได้ หนังสือเหล่านี้เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ เจ้าพนักงานไปรษณีย์จะต้องส่งไปให้เจ้าพนักงานกรมเสนาธิการตรวจก่อน เมื่อเห็นสมควรจะให้ผู้รับทราบได้จะได้จัดการส่งต่อไป ถ้าผู้ใดขึ้นส่งข่าวที่เกี่ยวข้องแก่ราชการจะต้องได้รับโทษทันที

มาตรา ๓

การลงอาญา

ข้อ ๑๑ การลงอาญาแก่ทหารให้เป็นไปตามกฎหมายชั้นนี้ แต่การโอบยและจำกรวนนั้นให้ยกเลิกมิใช่เลยในขณะที่อยู่นอกพระราชอาณาเขต

ข้อ ๑๒ ผู้ที่อยู่บังคับบัญชาทำผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ควรจะเตือนและสอนพยายามไม่ลงอาญาดีกว่าที่จะลงอาญา ถ้ากระทำความผิดหลายหนหลายครั้งนักโดยที่ไม่เชื่อฟังจึงค่อยลงอาญา แต่ควรลงอาญาให้แรงเสียทีเดียว ไม่ควรลงอาญาหุยมหิม ลงอาญาครั้งหนึ่งคราวหนึ่งก็ให้เข็ดหลาบ คือ ชัง, ชังมีค การชังนี้ควรให้กินขนมปังกับน้ำเท่านั้น ไม่ต้องมีอาหารอื่น

ข้อ ๑๓ ผู้หนึ่งผู้ใดที่มีความผิดจนผู้บังคับการกองบิน* เห็นว่าจะกลับตัวให้คืนดีไม่ได้ ถ้าจะขึ้นเอาไว้ออกไปก็จะเพิ่มการเสียหายยิ่งขึ้น ถ้าเช่นนั้นให้เสนอ

หมายเหตุ

* คือผู้บังคับการกองทหารซึ่งไปในงานพระราชสงคราม

หัวหน้าทูตทหารวินิจฉัย เมื่อหัวหน้าทูตทหารเห็นพ้องควยให้ส่งกลับ เมื่อถึงกรุงเทพฯ จะ
ไต่จำกรวนโดยไม่ต้องไต่สวน ไม่วายศชั้นไหน เมื่อมีโอกาสเมื่อใดให้หัวหน้าทูตทหาร
ส่งรายงานเพื่อให้ศาลลงโทษตามกฎหมายการศึก

ข้อ ๑๔ ผู้ใดมีความผิดแรงและการนั้นให้แพรหลายเอื้อฉาวไปแล้ว
ให้ผู้บังคับการกองบินมีอำนาจตั้งศาลสนามไต่ไม่จำกัดยศและความผิดของอนุมัติของ
ผู้บังคับการกองบิน แล้วให้ผู้บังคับการกองบินนำคำพิพากษา เสนอหัวหน้าทูตทหาร เพื่อ
ให้หัวหน้าทูตทหารอนุมัติทับคำอนุมัติของผู้บังคับการกองบินเสียก่อนแล้วจึงให้เป็นไปตาม
คำพิพากษานั้น

ข้อ ๑๕ เมื่อจำเลยมีความผิดถึงกับจะต้องยิงตามคำพิพากษา ก็ให้ยิงได้
ทันที เมื่อความผิดนั้นต้องจำคุก ก็ให้หัวหน้าทูตทหารทำความตกลงกับเจ้านาที่ทหาร
ฝรั่งเศส เพื่อฝากนักโทษนั้นไว้ยังคุกทหารฝรั่งเศส แล้วจึงรายงานมาให้ทราบ

มาตรา ๔

ย้ายตำแหน่ง, เลื่อนตำแหน่ง, เลื่อนเงินเดือน, เลื่อนยศ

ข้อ ๑๖ การย้ายตำแหน่งภายในกองย่อยอันใดอันหนึ่ง ให้ผู้บังคับกองย่อย
มีอำนาจย้ายได้

ข้อ ๑๗ การย้ายตำแหน่งภายในกองใหญ่* อันใดอันหนึ่ง ให้ผู้บังคับ
กองใหญ่มีอำนาจย้ายได้

ข้อ ๑๘ การย้ายตำแหน่งภายในกองบินทหารบก** ให้ผู้บังคับการกองบิน
เป็นผู้มีอำนาจย้ายได้

หมายเหตุ

* แปลว่า ภายในกองบินหรือภายในกองทหารบก ๓๓๓

** แปลว่า ภายในกองทหารซึ่งไปในงานพระราชสงคราม

ข้อ ๑๙ การย้ายตำแหน่งนายทหารสัญญาบัตร และนักบินจากกองย่อย ๑ ไปบรรจุอีกกองย่อย ๑ ให้ย้ายไปตามอำนาจที่ใดกล่าวมาแล้ว แต่ต้องรายงานให้หัวหน้าหมู่ทหารทราบ

ข้อ ๒๐ การเลื่อนตำแหน่งเทียบชั้นผู้บังคับกองย่อยขึ้นไป หัวหน้าหมู่ทหารเป็นผู้มีอำนาจสั่งได้

ข้อ ๒๑ การเลื่อนยศเลื่อนชั้นนายสิบพลทหาร ผู้บังคับการกองบินเป็นผู้มีอำนาจสั่งได้ แต่ต้องส่งบัญชีให้หัวหน้าหมู่ทหาร แล้วหัวหน้าหมู่ทหารต้องส่งต่อจนถึงเสนาธิการทหารบก

ข้อ ๒๒ การเลื่อนยศและขอตราให้นายทหารสัญญาบัตร ต้องขออนุญาตต่อเสนาธิการทหารบก เสนาธิการทหารบกจะได้อำนาจต่อไป

ข้อ ๒๓ การขอบันดาคักกี้ให้คง

ข้อ ๒๔ การขอเลื่อนยศนายร้อยตรีเป็นนายร้อยโทนั้น ถ้าหัวหน้าหมู่ทหารเห็นสมควรก็ให้ขอมายได้

ข้อ ๒๕ การขอเลื่อนชั้นนายร้อยโทให้สูงขึ้นไปอีกนั้น ต้องใหญ่ที่จะรับสแดงความสามารถ ให้คล้ายคลึงกับทหารฝรั่งเศษเสียก่อนแล้วจึงควรขอมาย กับชี้แจงว่านายทหารของเราเลื่อนยศกันเร็วมากอยู่แล้ว ฝรั่งเขาเลื่อนช้า แต่การที่ของเราเลื่อนเร็วก็โดยความจำเป็น การที่เราไปทำการร่วมกับเขาก็ต้องคล้าย ๆ ตามเขาบ้าง

ข้อ ๒๖ การขอนายทหารชั้นประทวนเป็นชั้นสัญญาบัตรนั้น ต้องปฏิบัติให้คล้ายคลึงกับการเลื่อนยศของทหารฝรั่งเศษ

มาตรา ๔

หน้าที่สมุหบัญชี่

ข้อ ๒๗ การสมุหบัญชี่ในครั้งนี้มี ความมุ่งหมายอย่าง เดียวว่าให้มีหลักฐานพอเท่านั้น เป็นใช้ได้ ไม่ต้องมี เบียดการอะไรใหญ่โตเหมือนในเวลาปรกติ เพราะไม่มีเจ้านาที่ในการนี้ หน้าที่สมุหบัญชี่ได้ฝากไว้กับเจ้านาที่อื่นทั้งสิ้น

ข้อ ๒๘ หวังว่าจะไม่มีการทุจริตในการที่ไปราชการครั้งนี้ ถ้าปรากฏขึ้น
แม่แต่เล็กน้อย และทางไตสวนบังคับว่าเป็นการทุจริต ให้พยายามลงโทษให้แรงที่สุด

ข้อ ๒๙ เงินนั้นจะคงรับจากอรรถราชทูตสยามณะกรุงปารีส หัวหน้า
ทูตทหาร เป็นผู้เบิก แล้วส่งให้ผู้อยู่บังคับการกองบิน* อีกชั้น ๑ สำหรับส่วนที่จะให้
ในกองบิน ถ้ารับเงินเป็นจำนวนมากให้นำไปฝากไว้ในธนาคาร เมื่อต้องการจ่ายก็ให้
สมุห์บัญชีจัดการเสร็จ ให้ผู้อยู่บังคับการกองบินเป็นผู้เซ็นสั่งจ่ายเงินในเช็ค มอบเช็ค
ฉบับนั้นให้ผู้นั้นไปรับเงินเอง

ข้อ ๓๐ การสั่งซื้อของใด ๆ ที่เป็นของท้องที่ประจำ ให้สมุห์บัญชีไป
ตกลงราคากับร้านที่ขอส่งเสียให้เสร็จก่อน แล้วสั่งให้ส่งเป็นกำหนดเวลา หรือทำ
หลักฐานไว้ให้แน่นอนว่าถ้าผู้นั้นส่งมาแล้วให้ส่งใตคามราคาที่เคยตกลงกันไว้แล้ว แล้ว
ให้ส่งใบส่งพร้อมกับใบขอรับเงินและใบรับของมายังสมุห์บัญชีเพื่อขอรับเช็ค

ข้อ ๓๑ ส่วนของจรซึ่งมีขึ้นเป็นครั้งเป็นคราวนั้น ให้ผู้อยู่บังคับการกองบิน
มีอำนาจกำหนดตำแหน่งว่าผู้ใดจะสั่งซื้อใตเอง ก็ให้กำหนดขึ้นโดยมีหลักฐาน แล้ว
สั่งมาเก็บเงินตามระเบียบเดียวกันกับของธรรมดา

ข้อ ๓๒ คนที่มีเงินเหลือใช้เหลือจ่าย ไม่ควรจะเก็บไว้กับตัว ถ้าเจ้าของ
เงินเต็มใจจะฝากกับสมุห์บัญชีของกองใหญ่ ก็ให้สมุห์บัญชีรับไว้ในนามของผู้อยู่บังคับ
กองใหญ่ แต่ให้ทำบัญชีไว้ให้แน่นอนเท่ากับเงินของราชการ และให้ทำบัญชีย่อย
ซึ่งมีนามผู้รับกับผู้ฝากไว้ให้ชัดเจน มอบให้เจ้าของเงินถือไว้เป็นหลักฐาน เงิน
เหล่านี้เมื่อรวมกันมากกว่า ๑๐๐๐ ฟรังก์ ให้จัดการนำฝากธนาคารในนามของผู้อยู่บังคับ
กองใหญ่

ข้อ ๓๓ เงินทางกรุงเทพฯ จะใตส่งไปยังธนาคารในประเทศฝรั่งเศส
ให้ส่งจ่ายในนามของอรรถราชทูตสยามณะกรุงปารีส เพื่อให้สรอยในหน้าที่ราชการ

หมายเหตุ

*ผู้อยู่บังคับกองทหารซึ่งไปในงานพระราชสงคราม

แต่ขอกำชับว่าเงินส่วนตัวกับเงินราชการไม่ให้ปนกัน อยู่คนละบัญชี การฝากเงินส่วนตัวให้ใช้นามสกุลของตน เมื่อการตรวจปรากฏชัดว่าเงินส่วนตัวปนกับเงินราชการก็นับว่าเป็นการทุจริต

มาตรา ๕

เบ็ดเตล็ด

ข้อ ๓๔ ทหารคนใดต้องบาดเจ็บจนถึงกับพิการที่จะทำสงครามต่อไปไม่ได้ ใหญ่บังคับการกองบินวินิจฉัยว่าผู้นั้นมีความรู้อะไรอยู่แล้ว ไหวพริบดีเพียงไร มีความพยายามเพียงไร การที่จะเป็นหัวหน้าในการปกครองได้เพียงใด เมื่อได้วินิจฉัยข้อทั้ง ๔ นี้แล้ว ให้ลงความเห็นว่าจะให้เรียนอะไรต่อไปหรือจะให้เข้าโรงงานอย่างไร เพื่อเป็นประโยชน์แก่ราชการทหารต่อไป แล้วนำเสนอหัวหน้าทูตทหาร เช่นอนุมติ แล้วให้ทูตทหารจัดการได้ทีเดียว เพื่อมิให้เสียเงินแผ่นดินที่จะต้องอยู่เปล่า ๆ

ข้อ ๓๕ ทหารคนใดต้องเสียชีวิตลง ให้จัดการปลงศพไปตามแบบทหารฝรั่งเศส ไม่ต้องมีพิธีพิเศษ แต่ควรจะพยายามนำกระดูกส่วนใดส่วนหนึ่งกลับมาพร้อมกับกองทหาร เพื่อนำส่งให้ญาติมิตรได้จัดการทำบุญตามพิธีของไทยต่อไป

ข้อ ๓๖ ขณะเมื่อเลิกสงครามคงยังไม่กลับได้ทันทีทันใด ใหญ่บังคับการกองบินวินิจฉัยทันที ว่าผู้ใดควรไปประจำการเหล่าใดของทหารฝรั่งเศส หรือผู้ใดควรเข้าโรงงานทำอะไร ความความต้องการของราชการทหารของเรา สิ่งที่ต้องการมากคือ ทหารช่าง, ทหารปืนใหญ่, ทหารพาหุหนะ, ปืนใหญ่ยิงอากาศยาน ตลอดจนไปอีกคือทหารม้า, ทหารราบพร้อมทั้งปืนกลด้วย สำหรับการโรงงานคือนาฬิกาที่สเปียง, นาฬิกาแสง, การสร้างเครื่องบิน ส่วนสำหรับการบินมีการทำแผนที่ทางอากาศและส่วนอื่น ๆ ต่อไปอีกนั้น ใหญ่บังคับการกองบินวินิจฉัยเองทั้งสิ้น ตลอดจนนายสิบพลทหารก็เช่นเดียวกัน อย่าให้คนกองกินเงินเดือนอยู่เปล่า ต้องได้ความรู้และ

เป็นประโยชน์แก่ราชการทหารบก เมื่อได้รับอนุมัติจากหัวหน้าทูตทหารแล้วให้จัดการ
ไปที่เดียว ต้องส่งรายงานชี้แจงมาให้เสนาธิการทหารบกทราบโดยละเอียด ทั้ง
ระวางอย่าให้ตองไช้พระราชทรัพย์เกินไปกว่าที่ไช้อยู่ในเวลาสงคราม.

ที่มา: กรมเสนาธิการทหารบก, ประวัติกองทหารซึ่งไปในงานพระราชสงคราม
ฉะทวีปยุโรป, หน้า ๘๘ - ๑๐๘.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค.

ความเห็นเรื่องหลักสูตร กรมศึกษาธิการมูลศึกษา

๑). วิชาค้าขาย เห็นว่าสูงเกินไป เพราะเด็กอายุระหว่าง ๗ กับ ๘ ปี จะให้เข้าใจการแบ่งก การอินซุรัน วิธีทำบัญชี คังนี้ได้ เห็นจะเหลือประมาณ

๒). เห็นว่าชาวพงศาวดารไทย คือไม่ได้หมายความว่าจะต้องให้รู้พระราชพงศาวดารพิศดาร หมายความว่า ต้องให้รู้ทางเป็นมาของบ้านเมือง ขอสำคัญที่เราจะต้องสอนกุลบุตรนั้นก็คือให้รักบ้านเมือง แต่การที่จะรักนั้นต้องรู้จักจึงจะรักได้ การที่จะให้รู้จักบ้านเมือง รู้ไคแต่ควยเรียนพงศาวดาร ใหญ่วาทาติเรามาจากไหน กอนนี้เล็กเท่าไค แล้วโตขึ้นอย่างไร ตีขึ้นอย่างไร จึงจะเป็นทางปลูกน้ำใจให้ตั้งใจ ทำให้บ้านเมืองนั้นเจริญต่อไปอีก เรื่องนี้จำเป็นแท้สำคัญยิ่งกว่าอื่นหมค ถ้าไม่สอนเรื่องนี้ อย่าสอนอะไรเลยเสียดีกว่า การรักบ้านเมืองจะสอนควยจรรยาไม่ได้ เพราะของเช่นนี้บังคับไม่ได้ ต้องสอนควยพงศาวดารปลูกใจให้รักไปเอง

๓). การทหารยังไม่พอ ต้องสอนไปทาง (Boy Scouts, Baden - Powel) จึงจะได้

๔). ต้องสอน definition วิธีปกครองบ้านเมืองอย่างย่อ ๆ คือให้ทราบวาทะเจ้าแผ่นดินนั้นคืออะไร กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเมืองมีไว้ทำไม โรงศาลมีไว้ทำไม ทหารมีไว้ทำไม เทศา, เจ้าเมือง, อำเภอ, กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน คืออะไร ราษฎรต้องฟังคำอย่างไร คังนี้เป็นคน สำคัญมาก และจะต้องสอนในชั้นมูลนี้ เพราะเป็นชั้นที่จะบังคับให้เรียนทั่วไป ถ้าจะไปสอนแต่ในปฐุม คนที่ไม่ได้ขึ้นปฐุม ก็จะไม่รู้การเหล่านี้

๕). ต้องสอนภูมิศาสตร์ประเทศสยามโดยเฉพาะว่าโตเล็กเพียงไค มีเขา แม่น้ำอยู่ที่ไหน แบ่งมณฑลอย่างไร พุดโดยย่อที่สุด แลไม่ต้องให้จำเลข เช่นว่าแม่น้ำ

ยาวเท่าใด เขาสูงเท่าใด คังนี่ไม่จำเป็นเลย ขอให้อูและเห็นรูปประเทศของคน
ว่าเป็นอย่างไร เท่านั้น นี่จำเป็นสำหรับให้อูจกแล้วรักบ้านเมืองอีกเหมือนกัน

ตามที่ขอเติมเขาคังนี่ อาร่องว่า เวลาจะไม่พอ ถ้าเช่นนั้นควรเพิ่มเวลา
เข้า เพราะชั้นมูลนี้เป็นรากใหญ่ สำคัญกว่าชั้นอื่นหมด

ประถมศึกษาธรรมดา (ชาย)

๑). เรื่องพงศาวดารขอให้อูคิดในหลักสูตรให้ชัดอีกหน่อย นี้พูดแต่ผ่าน ๆ
ครูคงจะเห็นว่าไม่สำคัญ แท้จริงสำคัญที่สุด ต้องพูดว่าจะให้สอนโดยความมุ่งหมาย
อย่างไร ใ้หนังสืออะไรสอน อย่างที่พูดถึงวิชาอื่น ๆ

๒). ต้องสอน definition ในทางปกครองอย่างที่ว่ามาแล้วสำหรับ
มูลศึกษา แต่ให้ละเอียดขึ้น

๓). การทหารควรสอนทาง Boy - Scout กับการเข้าแถว แลัดัด
กำลังกายนั้นควรให้มีทุกวันนอกชั่วโมงในห้องเรียนได้จะดี จึงจะเข้ารูปจนกิริยา
ท่าทางองอาจ ได้วันละครึ่งชั่วโมงก็พอ

๔). การแบ่งก การอินฐูร์น เข้าใจวาเกินหัวเด็กอายุ ๘ ถึง ๑๒
เหมือนกัน น่าจะสอนแต่การควายดำ ๆ

มัธยมศึกษา (ชาย)

๑). ภูมิศาสตร์นั้น ควรสอนให้อ่านแผนที่คล่อง เป็นสำคัญที่สุด สำคัญกว่า
เขียน เขียนนั้นเสียเวลา แลถ้าเขียนลอกก็ไม่มีประโยชน์ อาจจำไม่ได้โดยนูนเอง
ควรให้อูแผนที่ใ้หมากขึ้นใจเอง

๒). พงศาวดารอย่างเดียวกับที่มาแล้วสำหรับประถมศึกษา น่าจะให้อู
พงศาวดารประเทศอื่น ๆ พอเป็นเลา ๆ ว่า เกิดแก่เจ็บตายอย่างไร เป็นคติที่นัก

๓). การทหาร ควรให้เด็กทุกวันเป็นดี วันละครึ่งชั่วโมงก็พอ ให้มีเวลาไปนอนทุ่ง (Camping) ถ้าหัดยิงปืนโคควยจะวิเศษนักหนา ตัวปืนยืมจากทหารก็ได้

อุดมศึกษา

วิชาที่กำหนดให้เรียนในอุดมศึกษานี้ ไม่ใช่สำหรับเรียนในอุดมศึกษา ตามที่ฉันเข้าใจคำว่าอุดมศึกษานั้น ให้เข้าใจว่าเรียนวิชาชั้นสูงที่เทียบกับยูนิเวอร์ซิตี คือเรียนเป็น specialist ในทางใดทางหนึ่ง หรือเรียนเป็นโพรเฟสเซอร์ คือไม่ใช่ general education ส่วนความที่กล่าวในอุดมศึกษานี้ เป็น general education ซึ่งคนทุกคนที่นับว่าได้เรียนแล้วควรรู้วิชาที่กำหนดไว้ว่าอุดมศึกษา เห็นควรสอนในมัธยมศึกษาทั้งสิ้น จะกะเวลามัธยมศึกษายาวออกไปก็ได้ ถึงอายุ ๑๘ ก็ได้ พอให้เข้าโรงเรียนอุดมศึกษาจนถึงเวลาเกณฑ์เป็นทหาร เพราะอุดมศึกษานั้นยกเว้นอยู่แล้ว ในขณะที่เรียนอยู่

ทั่วไป

ในการสอนควรผูกกับครูให้เป็นที่เข้าใจชัดว่า ต้องสอนด้วยตัวอย่างของจริง ให้เห็นจริงมากที่สุดที่จะเป็นได้ ไม่ใช่ให้ท่องหนังสือ ข้อนี้นักเรียน เพราะที่สอนกันมาแล้ว เป็นนกขุนทองเสียมาก อนึ่งถ้าสอนในการที่เกี่ยวกับธรรมชาติ (nature) ต้องให้ออกไปสอน ไม่แสดงนอกห้องเรียนในพื้นที่จริง คนเรานี้ถ้าใกล้ธรรมชาติ (nature) ไว้เป็นดี ไกลไปเป็นเหลวเสมอ.

ที่มา: หจข., สบ. ๐๐๑/๓๒ ความเห็นเรื่องหลักสูตรสำหรับสอนนักเรียนชั้นมูล
ปฐม มัธยม อุดมศึกษา สำหรับกรมศึกษาธิการ.

ภาคผนวก ง.

หัวหิน

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๕๖๐

ขอเคาะฝ่าล่องชุดีพระบาทปกเกล้า

ข้าพระพุทธเจ้ามีความโหม้นศึยงนักที่มิได้เข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อเฝ้า
ทูลดองชุดีพระบาทในที่ประชุมเสนาบดี เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนนี้ ตามกระแส
พระบรมราชโองการ, เปนเพราะข้าพระพุทธเจ้าได้รับโทรเลขของพระยาศรีภูมิ-
ปริธาในเช้าวันที่ ๒๔ ต่อเมื่อรถไฟไค้ออกไปเสียจากหัวหินแล้ว จึงเปนการพ้นวิสัย
ที่จะเข้าไปดองพระเศษพระคุณให้ทันเวลาได้.

มาวันนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้รับจดหมายจากพระยาศรีภูมิปริธา, ว่าได้มี
พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ส่งสำเนาพระบรมราชาธิบายกับรายงานการ
ประชุมเสนาบดี วันที่ ๒๔ มายังข้าพระพุทธเจ้า, เพื่อให้ข้าพระพุทธเจ้าทำความเข้าใจ
ขึ้นกราบบังคมทูล, พระเศษพระคุณเปนฉันทพินหาที่สุคมิได้.

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับใส่เกล้าฯ พิจารณาความในพระบรมราชาธิบาย
โดยละเอียด, เห็นควยเกล้าฯวาเปนการแจ่มแจ้งและแสดงพระปริชาญาณในทาง
รัฐาภิบาลนโยบายอย่างสุชุมคำกริภาพ, อ่านแล้วก็บังเกิดความปีติยินดี, ข้าพระพุทธเจ้า
มีความเห็นคลอยตามกระแสพระราชดำริทุกอยางทุกประการ, ส่วนปัญหาที่ทรงคั้ง
ถามว่าในบัดนี้กรุงเทพฯควรจะแสดงตนเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่หรือไม่, และ
จะทำในอาการอยางใดนั้น, ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลความเห็น
ของข้าพระพุทธเจ้าคั้งค้อไปนี้.

ราชทูตรัสเซียไค้มาพุกจากกับข้าพระพุทธเจ้าเปนการส่วนตัว ก่อนที่จะไปพุก
สนทนากับเสนาบดีการต่างประเทศ, วากรุงเทพฯจะแสดงตนเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร
หมู่ใหญ่, จะเปนประโยชน์แก่กรุงเทพฯเอง, มีฉนั้นจะอยู่คนเดียว (isolated)

ใจความก็เช่นเดียวกับที่มาพูดเสนาบดีว่าการต่างประเทศในภายหลัง, ดังทราบดีว่าลอร์ดของซูลีพระบาทอยู่แล้ว, ข้าพระพุทธเจ้าได้ตอบว่าจะพูดคุยกับเขาได้แต่เป็นทางส่วนตัวและไปรเวตแท, เพราะข้าพระพุทธเจ้ามิได้เป็นผู้รับผิดชอบในกิจการต่างประเทศของกรุงสยาม, มิได้เป็นเสนาบดีเลยด้วยซ้ำ, มิได้เป็นเจ้านาที่ในการเมือง, เป็นแต่เจ้านาที่ฝ่ายทหาร, แต่เมื่อเขามาพูดเป็นการส่วนตัวในฐานะที่ว่าข้าพระพุทธเจ้าเคยศึกษาในประเทศรัสเซีย, เขารู้สึกว่ามีความใกล้ชิดกับเขายิ่งกว่าคนไทยอื่น ๆ, ก็จะบอกความเห็นของข้าพระพุทธเจ้าโดยฉะเพาะให้ว่า, ถ้ากรุงสยามสามารถเข้าอยู่ในหมู่ประเทศสัมพันธมิตรส่วนใหญ่ก็จะเป็นประโยชน์และเป็นเกียรติยศแน่นอน, แต่ปัญหาเมื่อจะทำประการใดจึงจะเข้าไปได้, เรามีใครมีเหตุขัดขวางกับเยอรมันหรืออาสเตรียอย่างใดเลย, เขามิได้ประทุษร้ายแก่คนไทยหรือผลประโยชน์ของไทย, จะไปประกาศสงครามกับเขาอย่างไร, แล้วคนไทยทั่วไปก็อาจไม่เห็นด้วยเพราะแลไม่เห็นวาทว่าทำไมเราจะไปเข้าศึกกับเยอรมัน, เยอรมันไม่เคยเบียดเบียนไทย, มีแต่ได้ทำการขายของกันอย่างเรียบร้อย, มักจะสะดวกกว่าทำการชาติอื่นเสียซ้ำ, แล้วก็จะโจษกันทั่วไปว่ารัฐบาลสยามไปเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่นั้นมีประโยชน์อย่างไร, ที่จะให้คนสามัญนึกเห็นทางดำเนินราชการอย่างลึกซึ้งนั้นย่อมหวังไม่ได้.

ราชทูตรัสเซียเห็นด้วยตามที่ข้าพระพุทธเจ้ากล่าว, จึงถามต่อไปว่าจะแก้ไขข้อขัดข้องที่ว่ามานั้นได้อย่างไร, ข้าพระพุทธเจ้าจึงตอบว่าในการที่จะให้เหตุสำหรับกรุงสยามแสดงตนเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่นั้น, ควรประเทศเหล่านั้นจะบอกชักชวน, ส่วนการที่จะให้คนไทยนอกสั่งเวียนแลเห็นประโยชน์โดยแน่ชัดนั้นประเทศสัมพันธมิตรควรยอมยกเด็กขอความในสัญญาที่ว่าเราเก็บภาษีได้แต่สามในร้อยนั้น, และข้าพระพุทธเจ้าบอกซ้ำอีกว่าขออย่าให้ถือคำที่ข้าพระพุทธเจ้ากล่าวนี้นเป็นการมัด (binding) รัฐบาลสยามแต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย, ต้องเข้าใจว่าข้าพระพุทธเจ้าพูดเองคนเดียวโดยมิได้ผูกษาหารี้อกับใครเลย.

ราชทูตรัสเซียจึงบอกว่าจะไปไต่ครองเรื่องนี้ต่อไป และจะหารือกับ
ราชทูตประเทศสัมพันธมิตรคนอื่น ๆ ด้วย.

ข้าพระพุทธเจ้าได้นำความที่สนทนากันนี้ทูลแด่เสนาบดีว่าการต่างประเทศ
ให้ทรงทราบอย่างละเอียดโดยทันที.

ภายหลังราชทูตรัสเซียได้มาสนทนากับข้าพระพุทธเจ้าอีก, บอกว่าได้ไป
หารือกับราชทูตฝรั่งเศสและราชทูตอังกฤษแล้ว, ราชทูตฝรั่งเศสเห็นชอบด้วยว่าควร
จะชักชวนประเทศสยามเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร และยอมเลิกข้อสัญญาเรื่องภาษีร้อย
ชักสาม, ส่วนราชทูตอังกฤษไม่เห็นด้วยเพราะว่าประการที่ ๑ อังกฤษจะเสียประโยชน์
มากผิดกับฝรั่งเศสหรือรัสเซีย, ประการที่ ๒ เห็นว่าการที่กรุงสยามจะเข้ากับฝ่าย
สัมพันธมิตรนั้นไม่มีประโยชน์อันใดสำหรับประเทศอังกฤษ, ตรงกันข้ามการที่กรุงสยาม
คงเป็นกลางเรื่อยไปนั้น, ในเวลานี้หรือแม้เมื่อเสร็จสงครามแล้ว อังกฤษมีอิสระ
(free hand) ที่จะทำอะไร ๆ ได้ตามใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศสยามได้
สะดวกกว่า, แปลว่าถ้าเราเข้ากับอังกฤษแล้ว ก็จะต้องนับว่าเป็นบุญคุณส่วน ๑ เปลา ๆ.

เมื่อราชทูตอังกฤษได้พบกับราชทูตรัสเซียเช่นนี้แล้ว, ก็รับมาทูลความแก่
เสนาบดีว่าการต่างประเทศทันทีแต่ทูลละเพาะความที่พูดในประการที่ ๑, ความใน
ประการที่ ๒ นั้นก็เสีย, ครั้นข้าพระพุทธเจ้าทูลเสนาบดีว่าการต่างประเทศถึงคำพูด
ของราชทูตรัสเซียก็ไม่มีใครจะทรงเชื่อ, ทรงเชื่อราชทูตอังกฤษมากกว่า, แต่
ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อด้วยเกล้าว่าที่ราชทูตรัสเซียกล่าวนั้นจริงแน่, เพราะเป็นความ
ที่พูดอย่างตรง ๆ เท่านั้นเอง, ไม่ใช่เป็นการที่เสียหายอย่างใดแก่ราชทูตอังกฤษ,
ถ้าเอาใจเราไปใส่ใจเขา, ก็จะต้องเห็นเหมือนกันว่ากรุงสยามไม่สามารถจะทำ
ประโยชน์อันใดให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรได้, และเมื่อเราอยู่นอกสังเวียน, เขามีอิสระ
จะทำอะไร ๆ แก่เราได้ตามใจ, เราไม่สามารถจะขัดขืนต่อผู้ใดเลย, เขาจะต้องการ
เราไปเข้าพวกเขาทำไม, อังกฤษเป็นพวกที่คิดการจริง (practical politics)

เสมอ, ที่เขาคิดเช่นนี้ก็ถูกทางของเขาแล้ว, และเราจะปฏิเสธมิได้ว่าถูกกับประโยชน์ (interests) ของเขาโดยแท้, แต่ราชทูตอังกฤษจะมาพูดเช่นนั้นแก่เสนาบดีว่าการต่างประเทศหาได้ไม่, เป็นการตรงชื่อ (blunt) เกินไป, ถึงเป็นกิริยาไม่ดี (impolite) ที่เคี้ยว, เขาจะพูดอย่างไรก็ได้, ส่วนกับราชทูตประเทศสัมพันธมิตรด้วยกันเขาพูดได้แนมแนม.

ก็ฝ่ายราชทูตฝรั่งเศสและรัสเซียนั้นทำไมจึงเห็นไปอีกทาง ๑ เจ้า, ทำไมจึงต้องการให้กรุงสยามเข้ากับเขาเล่า. ตอบได้ว่าเป็นเพราะชาวฝรั่งเศสและรัสเซียรักและไฝ่ฝันในเรื่องการทางใจ (moral factor) นั้นมาก, เห็นว่ายังมีประเทศต่าง ๆ ประกาศตนเข้ากับฝ่ายเขามากขึ้นเพียงใด, ก็ยิ่งเป็นเกียรติยศและเป็นกำลังขวัญ (moral force) มากขึ้นเพียงนั้น, กับราชทูตรัสเซียก็ยังมีความประสงค์ส่วนตัวบางอย่าง, คืออยากจะหาโอกาสแสดงว่าคนใดทำอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศรัสเซียและประเทศสยามเป็นหลักฐาน.

เมื่อการเบียดเบียนข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นด้วยเกล้าฯ โดยแน่ชัดว่าเราควรจะหาทางเข้าไปในหมู่สัมพันธมิตรหมู่ใหญ่ในใจได้, การที่อังกฤษไม่ยอมให้เราเข้าคังกราบบังคมทูลมาแล้ว, และตามทางสำหรับเขาย่อมแลเห็นได้ว่าถูกเขาคิดคังนั้นสำหรับเราย่อมเป็นสิ่งที่ดีครั้งคราว, ตามที่มีพระราชกระแสไว้ในพระบรมราชโองบายแล้วนั้น, ว่าถ้าถูกเขายังจับต่าง ๆ ก็ไม่ดี, อย่างน้อยก็รู้สึกเสียเกียรติยศ, ถ้าเราเข้าไปในหมู่เขาใดแล้วอย่างไรเสียก็เป็นพวกเดียวกัน, เขายังจะต้องเอาอกเอาใจบ้าง.

แต่จะมีปัญหาอยู่ว่าเราจะทำอย่างไรในขณะนี้, ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าที่อยู่ที่ ๆ เราจะไปไต่ทูตเยอรมันแอสเทรีย, หรือจะประกาศสงครามกับเยอรมันแอสเทรียนั้นยอมไม่ได้โดยตัวเอง, ดูเป็นการโง่เขลาเกินไป, แต่ควรจะจัดการคังต่อไปนี้ ให้เสนาบดีกระทรวงคมนาคมจัดการให้แน่ชัดว่าเพื่อจะระบายคนเยอรมันออกจากกระทรวงคมนาคมให้พ้นคนนั้น, จะต้องการฝรั่งเศสมารับราชการแทนที่คน, ใน

ตำแหน่งใด ๆ บ้าง, จึงจะไม่เสียราชการ, จะใช้คนไทยแทนได้สักกี่คน เพราะคนไทยที่มีความรู้ในทางช่างกลนั้นก็ยังมีอยู่บ้างไม่ใช่ไม่มี, การที่ว่าทำไมไม่ได้ไต่เบร์มันโดยฉับพลันจะเสียราชการ, ต้องรอไปก่อนนั้น, เป็นการสังเวย, ประวิงความ, และขาดความตกลง เด็ดขาดอันเป็นลักษณะของเสนาบดีกระทรวงคมนาคมผู้นี้เท่านั้น, อนึ่งคนเบร์มันในกระทรวงคมนาคมนั้นที่กรมไปรษณีย์โทรเลขก็ดูเหมือนกัน, อันเป็นเหตุให้ราษฎรฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่ว่าความมากอยู่, กับให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังตกลงเปลี่ยนคนเบร์มันในเบงกอลสยามกับมาจบเหมือนกัน, เมื่อตกลงกันแล้วจึงให้เสนาบดีว่าการต่างประเทศเขียน Note verbale ให้แก่ราษฎรฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่, ว่ารัฐบาลสยามได้ตั้งเกตุควิธีการสงเคราะห์ของฝ่ายสัมพันธมิตรกลาง (Central alliance) มานานแล้ว, บัดนี้เห็นถึงความประเทศนั้น ๆ กระทำสงครามด้วยวิธีปราศจากความเมตตาต่อมนุษยชาติ (inhumane manner) ทั้งลเมิทธิกรรมระหว่างประเทศและความตกลงระหว่างประเทศที่ได้ทำกันไว้หลายอย่างหลายประการนั้น, รัฐบาลสยามไม่สามารถที่จะออกถันความชั่วไว้ได้, และมีความประสงค์ที่จะหนุนความมั่นคงแห่งธรรมระหว่างประเทศ (to uphold the sanctity of international right) แต่จะไร้กกำลังของตนทำสงครามกับประเทศสัมพันธมิตรกลางก็ไม่เป็นหนทาง, ทั้งเป็นประเทศอันยอมจะทำประโยชน์ให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่อย่างจริงจังนั้นก็ไม่ได้, จึงตกลงที่จะให้ความเกื้อหนุนทางใจ (moral support) และเพื่อจะแสดงพยานให้เห็นชัดในข้อนี้, จึงจะระบายนคนเบร์มันเอาสเตรียออกจากราชการไทยหมด, คราวนี้เมื่อต้องการฝรั่งก็คนมาทำการอย่างใด, ความที่ได้ทำความตกลงกับเสนาบดีกระทรวงคมนาคมและกระทรวงพระคลังแล้วนั้น, ก็บอกให้เขาทราบขอให้เขาช่วยหาคนเข้ามาให้, เพื่อให้เราสามารถไล่คนเบร์มันเอาสเตรียได้โดยสะดวกจริง.

การที่พูดกันนี้จะต้องเป็นความลับก่อน ครั้นเมื่อไล่คนมาแทนคนเบร์มันเอาสเตรียแล้ว, ถึงเวลาไล่คนจำพวกหลังออก, รัฐบาลอาจประกาศความประสงค์

ออกให้ปรากฏว่าทำไมจึงได้, และเป็นการแสดงตนเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่โดยเปิดเผย, ถ้าฝ่ายเยอรมันเลาซเรียกได้ว่าลูกความอย่างใดก็เป็นทีของเราที่จะแยกออกเด็กทางพระราชไมตรีที่เดียว, กลายเป็นโอกาสเหมาะ.

ถ้าเราได้ทำดังนี้แล้วฝ่ายฝรั่งเขานั้นคงจะโศกแทนยิ่งดีมาก, จะคิดความระแวงต่าง ๆ ไฉนหมด, ซอนี่ข้าพระพุทธเจ้ารับพระราชทานรับประกันที่เดียว, สวาอังกฤษนั้นจึงจะวาทะไรไม่ได้และคงยินดีในเรื่องใจเยอรมันนั้นเหมือนกัน.

ส่วนเรื่องภาษีเรายังไม่จวนเอย, เพราะเป็นเรื่องที่เขาไม่ตกลงกัน.

เห็นด้วยเกล้า ว่าถ้าไหน ๆ สกอลแล้วว่าการเข้าไปในหมู่สัมพันธมิตรส่วนใหญ่เป็นทางดีไปประโยชน์แก่กรุงสยาม, ถ้าไม่เข้าจะมีทางเสียประโยชน์แล้ว, จำเป็นต้องหาหนทางเข้าไปให้ได้, ไร้อะไรหนึ่งอยู่เปล่า ๆ, แล้วแต่เราระหกรวมจะพาไปทางไหน, ข้าพระพุทธเจ้ามีความเชื่อแน่ว่าเป็นเช่นนั้น, จึงบังอาจยืนยันว่าควรจะทำดังใดกรรมมังคุดมาข้างบนนี้.

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลต่อไปว่า, ถ้าหากทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วยตามความเห็นของข้าพระพุทธเจ้าแล้ว, เป็นการจำเป็นที่จะต้องให้มีพระบรมราชโองการอย่างแนแนว (imperative order) ให้เสนาบดีว่าการต่างประเทศเสนาบดีกระทรวงพระคลังเสนาบดีกระทรวงคมนาคมปฏิบัติภารกิจจริง ๆ, ไม่ใช่เอาไปโรเรเดีย, มิฉะนั้นคงไม่สำเร็จผล, เพราะข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าว่าท่านเสนาบดีมีความลังเลมากนัก, และอยากจะปล่อยเรื่อยแต่เราระหกรวมยิ่งกว่าอย่างอื่น, ข้าพระพุทธเจ้ามิได้มีความประสงค์จะตีเทียนเสด็จลงเลย, แต่เป็นความรู้สึกอันจริงแท้ในใจ, และเห็นว่าถ้าไม่กรรมมังคุดก็อาจทำให้เสียประโยชน์แผ่นดินได้, จึงจำใจทูลกราบบังคมทูลว่า, เสด็จลงนั้นเหมือนมีสเคอ์บรายัน (Bryan) มาก, ท้องการความสงบยิ่งกว่าอื่น (peace at any price) ไม่ไปรบที่จะทำการถึงกับแพ้เล็กน้อย, เว้นเสียแต่การราชทูตอังกฤษเขามาเรียกร้อง (demand) ว่าให้กรุงสยามแสดงตนเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่, นั้นแหละจึงจะ

ตกลง, เพราะจำ เป็น, ความที่ชาวระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลมาก็ไม่ไปตามความนึก
 เกลาของชาวระพุทธเจ้า, เปนความเข้าใจที่ชาวระพุทธเจ้าได้รับจากการสนทนากับ
 เดวิดจุง.

ส่วนเจ้าพระยาวางฆานันต์ลงเลขทุกอย่างไป, ไม่เห็นตกลงอะไรใดสักอย่าง
 ทีเดียว. ถ้าไม่มีไกรบงทางตกลงให้เสร็จ, ยังไม่เคยเห็นมือไรสำเร็จเลย.

ส่วนเสนาบดีกระทรวงพระคลังไม่ทรงจัดการเอาคนเยอรมันออกจากแบงก์
 สยามกันมาจลัดเห็นจะเป็นด้วยทรงพะวงเรื่องนายพลริโอมากกว่าอื่น, เพราะเป็น
 ชาติเอาสเตรียเสียด้วย, ส่วนที่จะเปลี่ยนเป็น National Bank หรือไม่นั้น,
 ไม่เห็นเกี่ยวกับเรื่องใดคนเยอรมันเลย, เอาคนชาติอื่นมาทำและคงทำการอยู่อย่าง
 บัดนี้ก็คงได้เท่ากัน, และสะดวกกว่าเสียซ้ำ, เพราะการติดต่อกับเยอรมันมีไม่ไค้อยู่แล้ว,
 จึงเห็นด้วยเกล้าว่าต้องมีพระบรมราชโองการแนช้ควาให้เอาคนเยอรมันเอาสเตรีย
 ออก, ไซคนอื่นแทน, แต่ให้คงทำการอย่างบัดนี้อีกต่อไป.

ประโยชน์สำคัญในการที่กรุงสยามจะเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรใหญ่อยู่ใน
 เรื่องการค้าขาย, ปรากฏชัดว่าเสร็จสงครามแล้วเขาคงจัดการอไรกันอย่างไร, ๑,
 ที่จะให้พวกเขาได้รับความสะดวกในทางค้าขายยิ่งกว่าประเทศที่มีไค้เป็นพวกเขา,
 ที่ประเทศรวมแห่งอเมริกาเหนือไค้ตกลงเขาทำสงครามกับเยอรมันก็เพราะกลัวจะถูก
 อยู่นอกพวกเท่านั้นเอง, นี้เป็นเหตุ, ส่วนข้ออื่น ๆ ยกขึ้นพูดเท่านั้น, ในเรื่องนี้
 ราชทูตรัสเซียคนใหม่มาจากอเมริกาทราบความแน่นอนที่ไค้แล้ว, ถ้าเราอยู่นอกพวก
 ก็ที่จะเขาคความคับขันเต็มที, เราต้องทำอย่างเดียวกับอเมริกาและยกเรื่องอื่นขึ้นพูด
 เหมือนกัน, เขาทำไค้ทำไมเราจะทำไค้ไม่ได้, เป็นแต่สวน (proportion) ต่างกัน
 เท่านั้น.

การที่เขาคจะจัดกันอย่างไรในเรื่องค้าขายนั้นเราไม่ทราบเลย, และจะ
 ทราบไค้ไค้นอกจากเขาไปอยู่ในพวกเขา, เมื่อไค้ดำเนินการตามวิธีที่กรามบังคมทูล
 มาแล้วจนเราไค้เขาไปอยู่ในพวกเขาแล้ว, เราก้อาจถามเขาไค้ว่าจะเล่นท่าไรกัน

ขอโทษอกันบ้าง, เราจะไต่จัดการอย่างเดียวกัน, คือเขาจะปิดสินค้าพวกอื่น
 อย่างไร, เราจะไต่ทำเช่นเดียวกัน, เรายกเหตุว่าจะช่วยทำบางชิ้นพูดให้เขาต้อง
 บอกเรา, เราจะไต่รู้ทาง, พูดเช่นนั้นแล้วเขาจะไม่บอกก็กระไรอยู่, ทั้งต่อไปเรา
 ก็อาจไต่เขาประชุมกับเขาบ้าง, คงจะรู้เรื่องราวต่าง ๆ ตลอด, ดีกว่าในเวลานี้
 ที่เราไม่ทราบอะไรเลยทั้ง ๒ ทาง, เท่ากับถูกผูกตาอยู่กลางห้อง.

ตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้เป็นความเห็นอย่างจริงใจของ
 ขาพระพุทธเจ้า, ตามที่ไต่เห็นว่าจะมีทางไต่ทางรายอย่างไต่แฉแผ่นดิน, อาจ
 คลาดเคลื่อนเพราะเบาดสติปัญญา, พระราชาอาญาไม่พบนเกล้า.

ควรมิควรรู้แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขาพระพุทธเจ้า

จักรพงษ์

พินา หจช., ร. ๖ ต. ๑๕.๒/๒ พระบรมราชโบายระบายนชาติเยอรมัน
 ออสเตรียออกจากราชการ.

ภาคผนวก จ.

พระราชดำรัส

ในที่ประชุมเสนาบดีสภา แดงพระบรมราโชบายเค็ดขาดในเรื่องรบาย
คนชาติเยอรมันออกจากราชการ.

ข้าพเจ้าได้ให้เรียกหาทั้งหลายมาเพื่อชี้แจงข้อความ แดแสดงราโชบาย
ต่อจากข้อความที่ได้พูดกันไว้เมื่อวันจันทร์ที่ ๒๔ เดือนนี้. ในวันนี้ข้าพเจ้าขอชี้แจง
รัฐประศาสน์นโยบายโดยเค็ดขาดเนื่องแต่ความที่ได้ตกลงกันไว้ในที่ประชุมครั้งก่อน.

ตามความเห็นที่ได้ยุติตกลงกันในที่ประชุมสรุปได้เป็นสองข้อ คือ

ข้อ (๑) การที่กรุงสยาม จะคงรักษาความเป็นกลางสืบไปจนตลอดงาน
มหาสงคราม จะไม่มีผลคืออันใดเลย มีแต่ทางเสียกับเสมอตัว. แต่ตรงกันข้าม
ถ้าเขาข้างฝ่ายสัมพันธมิตรหมุมมาก ย่อมจะมีหนทางใดประโยชน์ไม่มากนักย่อย.

ข้อ (๒) จะตองคิดหาหนทางให้เหมาะๆ เพื่อจะเข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตร
หมุมมาก โดยไม่เป็นทางเสื่อมเสียเกียรติยศแก่กรุงสยาม.

ข้าพเจ้าได้ชี้แจงตั้งแต่คราวก่อนแล้ว ว่าข้าพเจ้าเห็นเป็นการจำเป็นที่จะ
ตองรับจัดการรบายคนเยอรมันออกเสียจากราชการ. ข้าพเจ้าได้ใคร่ตรองต่อมาถึง
เรื่องนี้อีก ทั้งประกอบกับความเห็นของสมเด็จพระเจ้านองยาเชอ เจ้าฟ้ากรมหลวง
พิศณุโลกประชานารถ ซึ่งได้ส่งมายังข้าพเจ้า อันเป็นความเห็นตรงกับราโชบายของ
ข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าจึงเป็นอันตกลงใจแนอนแล้วว่า จะควรรค้ำเนินรัฐประศาสน์-
นโยบายอย่างไรต่อไป.

การที่จะล้งเลอยู่ต่อไป เชนรอให้คณะทูตสัมพันธมิตรหมุมใหญ่พร้อมกันมาชวน
ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะอาจจะเป็นสิ่งซึ่งไม่มีที่สุด เป็นการคาราคากาไม่รู้แล้ว เป็นที่

ว่าคาญใจของข้าพเจ้ายิ่งนัก เหตุนี้ ข้าพเจ้าเห็นสมควรที่จะกำหนดวิธีดำเนิน
อุบายโดยเด็ดขาดเสียที่เดี๋ยวกว่า จึงเห็นควรจัดการดังต่อไปนี้

(๑) ให้เสนาบดีกระทรวงคมนาคม คัดการให้แน่ชัดว่าเพื่อจะรวมคน
เยอรมันออกจากกระทรวงคมนาคมทั้งหมด คือ จากกรมรถไฟ, กรมไปรษณีย์โทรเลข
และกรมทาง (ถ้ามี) จะต้องการฝรั่งมารับใช้ราชการแทนกี่คน. การที่จะกล่าวว่า
คนไทยไม่มีความรู้พอที่จะทำการในหน้าที่อันประกอบด้วยวิชา (เทคนิคัล) บางอย่างนั้น
อย่าให้เสนาบดีคมนาคมยกเอามาเป็นข้ออ้างของอีกต่อไป ต้องให้รับคำวิพากษ์การอันกล่าว
มานี้ แลเสนอความคิดโดยเร็วที่สุดที่จะทำได้.

(๒) ให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ทวงจัดการเปลี่ยนคน
เยอรมันในแบงก์สยามกัมมาจลโดยทันที แลต้องคิดรวบายนคนที่เป้นข้าแผ่นดินของ
ชาติสัมพันธมิตรกลางออกจากกระทรวงพระคลังทั้งหมด แลถ้าจะต้องการฝรั่งมาแทน
ก็ให้กำหนดมาให้ตลอดด้วย.

(๓) นอกจากเสนาบดีทั้งสองกระทรวงที่กล่าวมาแล้วนี้ ถ้าในกระทรวง
ใดมีผู้เป็นชาติสัมพันธมิตรกลาง (คือ เยอรมัน ญา ออสเตเรียน) ก็ให้คิดเอาคน
เหล่านั้นออกจากราชการ แลถ้าหากคนไทยมาแทนที่ไม่ได้ ก็ให้บอกว่าจะต้องการ
ฝรั่งชาติอื่นกี่คน

(๔) เมื่อใดความจากกระทรวงต่าง ๆ ตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว
ข้างบนนี้ จึงให้เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงเขียนลายพระหัตถ์อย่าง
เรียกว่า "โน้ต แวร์บัล" ให้แก่ราชทูตฝ่ายสัมพันธมิตรใหญ่ มีความว่า รัฐบาล
สยามได้สั่งเกณฑ์วิธีทำสงครามของฝ่ายสัมพันธมิตรกลางมานานแล้ว บัดนี้เห็นชัดว่า
ประเทศนั้น ๆ กระทำสงครามด้วยวิธีปราศจากเมตตาตอมนุษยชาติ ทั้งจเมิดธรรมะ
ระหว่างประเทศ แลความตกลงระหว่างประเทศที่ไต่ทำกันไว้หลายอย่างหลาย
ประการนั้น รัฐบาลสยามไม่สามารถที่จะคงนั่งดูคายนไปได้ แลมีความประสงค์ที่จะ

หนุนความมั่นคงแห่งธรรมะระหว่างประเทศ แต่จะใช้กำลังของมหาสงครามกับประเทศสัมพันธมิตรกลาง ก็ไม่มีหนทาง ทั้งเป็นประเทศอันยอม จะทำประโยชน์ให้แก่สัมพันธมิตรหมู่ใหญ่อย่างจริงจึงเห็นไม่ได้ จึงตกลงที่จะให้ความเกื้อหนุนทางใจ (มอร์ลีส สปีปอร์ต) และเพื่อจะแสดงความเป็นที่เห็นรักในข้อนี้ จึงจะบรรยายคนเยอรมันแลออสเตเรียนออกจากราชอาณาจักรไทยหมด. นอกจากนี้เมื่อต้องการฝรั่งก็คนมาทำการอย่างใด ตามที่ได้ทำความตกลงกับเสนาบดีกระทรวงคมนาคม แลกระทรวงพระคลังฯ กับกระทรวงอื่น ๆ แล้วนั้นก็บอกให้เขาทราบ ขอให้เขาช่วยหาคนเข้ามาให้ เพื่อให้เราสามารถไล่อคนเยอรมันแลออสเตเรียนได้โดยสะดวกจริง.

ข้อความนี้เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศจะต้องพูดกับพวกราษฎรสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่เป็นความลับก่อน แลในระหว่างที่ยังไม่ได้คนใหม่มาแทนคนเยอรมันแลออสเตเรียน ก็ต้องยังไม่ไล่อคนจำพวกนั้นออก.

(๕) ครั้นได้คนอื่นมาแทนคนเยอรมันแลออสเตเรียนแล้ว ถึงเวลาไล่อคนจำพวกหลังออก รัฐบาลก็จะได้ประกาศความประสงค์ออกไปปรากฏว่าทำไมจึงได้ เป็นการแสดงตนเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่โดยเปิดเผย. ถ้าหากว่าเมื่อรัฐบาลได้ทำเช่นนี้แล้ว ฝ่ายเยอรมันแลออสเตเรียนกลัวความอย่างไร ก็จะเป็นโอกาสอันเหมาะที่เราจะได้ช่วยเอาเพื่อบอกเลิกทางพระราชไมตรีกับเยอรมันแลออสเตเรียนทีเดียว

(๖) ส่วนเรื่องแก้ผิดก็กลัวว่า เราไร้อาวุธเข็มนั้น เพราะเป็นเรื่องที่ยังไม่ตกลงกันในพวกสัมพันธมิตรหมู่ใหญ่มากเอง แลถ้าพูดขึ้น จะเป็นกรรตอรอง (บาร์เทน) คล้าย ๆ ที่จีนได้ทำมาแล้วนั่นเอง. เราต้องแสดงให้ปรากฏว่า เราเข้าเพราะคำนึงถึง ธรรมาธิปไตย คือเห็นแก่ธรรมะเป็นใหญ่. เห็นว่าฝ่ายสัมพันธมิตรกลางประพฤติดีกทำนองคลองธรรม ปรากฏจากเมตตาคาตอมุขยชาติ ถ้าหากว่าเราจะเพิกเฉยเสีย ก็เท่ากับนิ่งดูค้ายูเห็นเป็นใจแก่ผู้ผิด ไม่ใช่เพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตนเองฝ่ายเดียว.

นี้เป็นราโทบาย ซึ่งข้าพเจ้าปราถนาให้ดำเนินโดยแน่วแน่ เพราะฉะนั้น
ให้เสนาบดี ผู้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติกิจการตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ลงมือคำริห์แต่ปฏิบัติ
การตามลำดับตั้งข้าพเจ้าใดกล่าวมาแล้วโดยเร็วที่สุดที่จะทำได้ แลให้รายงาน
กิจการมายังข้าพเจ้าตามลำดับตามที่ใดคิดจะจัดอย่างไร แลขอชักเถื่อนว่า
จะล้งเลต่อไปอีกไม่ได้.

ที่มา: หจข., ร. ๖ ค. ๑๕.๒/๒ พระบรมราโทบายระบายนชาติเขอรัน
ออสเทรียออกจากราชการ.

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการศึกษา

นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ เกิดวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๕ จบการศึกษา
ระดับปริญญาตรีจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปี ๒๕๗๗ ปัจจุบัน
รับราชการในตำแหน่งนักอักษรศาสตร์ ๔ งานประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและ-
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย